

Benedikt Björnsson - Þjóðskipulag Íslendinga - 2. útgáfa (1935)

Útgáfa 1.0 af rafræna skjalinu

Þetta PDF skjal er hluti afraksturs skönnunar á prentuðu eintaki af téðu riti. Markmið þessarar útgáfu er að veita almenningi færi á að eignast sitt eigið rafrænt eintak af því án endurgjalds.

Skjalið er upprunalega birt á vefnum <https://urlausnir.is>. Þar má finna rafrænar útgáfur hinna bindanna og verða nýrri útgáfur af skjölunum í boði þar.

Takmörkun ábyrgðar

Höfundur skjals þessa afsalar sér allri ábyrgð, að því marki sem lög heimila, vegna beinnar og/eða óbeinnar notkunar skjalsins sjálfs eða afurða sem af því leiðir. Þó að stefnt hafi verið að því markmiði að skjalið endurspegli sem best innihald upprunalegu bindanna er hvorki hægt að tryggja né ábyrgjast að það hafi tekist. Framangreint á einnig við um efnislegt innihald prentuðu eintakanna sem skönnuð voru.

Höfundaréttur

Höfundur skjals þessa álitur að hvers kyns höfundaréttur á prentaða eintakinu sé útrunninn.

Hvers kyns höfundaréttur sem höfundur skjalsins gæti hafa skapað sér til handa með skönnuninni sjálfri eða öðru framlagi sínu til sköpunar þess, skal vera meðhöndlaður í samræmi við Creative Commons Zero höfundaleyfið (CC0 1.0 Universal eða síðari útgáfa þess).

Ábendingar

Séu ábendingar um mögulegar úrbætur á skjalinu er hægt að koma þeim á framfæri við höfund þess.

Athugasemdir um þessa útgáfu

Á ýmsum blaðsíðum eru undirstrikanir og aðrar merkingar.

Skrifað inn á bls. 97, 105, og 113.

BENEDIKT BJÖRNSSON

ÞJÓÐSKIPULAG
ÍSLENDINGA

KENNSLUBÓK HANDA ALÞÝÐUSKÓLUM
OG Í HEIMAHÚSUM

2. ÚTGÁFA — ENDURSAMIN

MCMXXXV

ÞORSTEINN M. JÓNSSON
AKUREYRI

3000
BENEDIKT BJÖRNSSON

ÞJÓÐSKIPULAG
ÍSLENDINGA

KENNSLUBÓK HANDA ALÞÝÐUSKÓLUM
OG Í HEIMAHÚSUM

2. ÚTGÁFA — ENDURSAMIN

AKUREYRI
ÞORSTEINN M. JÓNSSON
MCMXXXV

Prentsmiðja Odds Björnssonar.

FORMÁLI.

Hverjum hugsandi manni mun vera það ljóst og auðskilið mál, að nú á tímum almenns kosningarréttar og víðtækra afskipta af þjóðmálum sé almenn fræðsla nauðsynleg um skipulag þjóðarvorrar. Því að íhlutun um það verður að byggjast á viti og þekkingu, ef vel á að takast. Þegar fyrsta útgáfa af bók þessari kom út, var til þess ætlað, að hún yrði til nokkurrar hjálpar um slíka fræðslu. Nú kemur hún að nýju endursamin og breytt á ýmsan hátt í samræmi við breytta löggjöf og skipulagshætti. Bókinni er ætlað sem fyrr að verða kennslubók handa unglingaskólum, héraðsskólum, gagnfræðaskólum, bændaskólum, kvennaskólum og fleiri sérskólum og til afnota í heimahúsum. Fræðsla um þjóðskipulagsmál er næsta torveld í skólum, ef eigi er hæfileg námsbók til stuðnings. Um þetta hefi ég langa persónulega reynslu. En einmitt í skólum þarf að leggja grundvöllinn að þegnlegu uppeldi vaxandi kynslóðar. En þar er fróðleikur einn saman ekki nógur. Viðleitni til þess að glæða skilning og áhuga æskumanna á eðli þjóðskipulags og sam-

bandi einstaklingsins við það er meginþáttur slíkrar fræðslu.

Ég hefi að ýmsu leyti farið aðrar leiðir en almennt gerist í bókum af þessu tæi um niðurskipun efnis og meðferð þess. Einkum er þetta í því fólgið, að hér er byrjað á einstaklingnum og þræðirnir raktir frá honum til þjóðfélagsins, og einnig í því, að reynt er að blása nokkru meira lífi í efnið en vant er að gera í þurrlegri kennslubók. Reynsla sjálfs mín hefir bent mér á þessar leiðir.

Við endursamningu þessarar nýju útgáfu hefi ég notið margvíslegra leiðbeininga og skýringa Bjarna Benediktssonar lögfræðiprófessors í Reykjavík. Kann ég honum beztu þakkir fyrir, því að með þessu er trygging fengin og öryggi um það, að rétt sé frá skýrt í öllum þeim efnum, er snerta hið lögbundna skipulag.

Húsavík, 1 septembermánuði 1935.

Benedikt Björnsson.

Inngangur.

1. Þjóðskipulagsfræðin kennir oss, hvernig lýður er lögum bundinn, stjórn er sett og aðstaða til athafna og félagslífs bætt og tryggð á margvíslegan hátt. Með því er stefnt til bættra lífskjara og hærri menningar. Einstaklingnum, sem kominn er til þroska, er gefinn íhlutunarréttur um þessi málefni á beinan og óbeinan hátt. Íhlutun þessi verður að byggjast á viti og fræðslu, ef stefna skal til hærri þroska og meiri þekkingar. Miklu skiptir því fyrir gengi lýðs og lands, að einstaklingarnir, borgarar þjóðfélagsins, séu vitandi vits í málefnum þess, ef vel á að takast. Þjóðfélagið veitir einstaklingnum margvísleg réttindi. Samtímis leggjast á herðar honum skyldur í sama hlutfalli. Skyldur og réttindi verða að standast á, eins og tekjur og gjöld í viðskiptareikningi skilamanns. Oss er því skylt að fræðast um skipun þjóðfélagsins og hagi. Annars geta réttindin orðið eins og voði í óvita höndum. Þetta skyldu forfeður vorir á söguöld svo vel, að undrum sætir, enda varð til hjá þeim svo þroskavænlegt skipulag, að áhrifin leyndust ekki. Goðarnir

máttu kveðja níunda hvern mann í goðorði sínu til þingreiðar með sér, og hlutu sumir þeirra manna að taka þátt í störfum þeim, er fyrir lágu á Alþingi, ýmist sem ráðunautar goðanna í lög-gjafarmálum eða kvaddir til dómsetu á þinginu. Nú vissu menn að jafnaði ekki fyrirfram, á hvern valið félli, hvorki til þingreiðar eða þingsetu. En einmitt þessi óvissa knúði menn til að fylgjast sem bezt með í þjóðfélagsmálum og til þess að gera þá hæfa til þátttöku í þeim, ef þeir yrðu til þess kvaddir. Metnaður þeirra hefði illa þolað, að þeir stæðu frammi fyrir þingheimi þekkingarsnaudir og fávita í málum þjóðarinnar. Það er auðsætt, að réttindum mæta skyldur. Um einstigi skyldunnar liggur þroskaleiðin í lífi sérhvers manns. Þess vegna er nauðsynlegt bæði til einstaklingsþroska og þjóðheilla um leið, að sá maður, sem öðlazzt hefir réttindi, viti það og skilji sem skýrast, að honum ber skylda til þess að nota réttindin til þjóðheilla svo sem bezt má verða. Til þess þarf hann skipulega fræðslu og það svo snemma, að hann þekki meginþætti um skipulag þjóðarinnar, áður en viðtæk réttindi falla honum í skaut.

2. Þjóðfélag kallast allir íbúar einhvers lands eða landshluta í heild með eina sameiginlega yfirstjórn. Þjóðfélagið skiptist í deildir, sem nefnast heimili, sveit (hreppur), sýsla (kaupstaður). Hver deild þjóðfélagsins hefir sjálfstjórn í þeim málum, sem varða hana sér-

staklega og eru þá að jafnaði staðbundin. En undir yfirstjórn þjóðfélagsins hníga mál þessi þó að svo miklu leyti, sem þörf krefur, og þau mega ekki ljúkast í sinni deild.

En frumbættir alls þessa eru einstaklingarnir.

I. kafli. — Einstaklingurinn.

1. Einstaklingurinn á bág, ef hann lendir í skipreika og berst einn að óbyggðu landi. Hann er einstæðingur, sem skortir samhjálp annarra manna og samvinnu við þá. Hann verður einn að annast öll þau störf, er megna að bjarga lífi hans og tryggja það. Hann er einn á verði til sóknar og varnar. Enginn mælir orð við hann, enginn strýkur honum hlýtt um kinn, þegar hugurinn angrast, enginn hagræðir honum, ef hann verður sjúkur, og enginn lokar augum hans, ef dauðann ber að höndum (sbr. Róbinson Krúsóe). Hann finnur, að það er ekki æðsta verðmætið eða fullsælan mesta að hlúa að eigin þörfum. Hann finnur máské gull og gimsteina, en þessir hlutir verða honum ekki augnayndi, heldur vekja honum hugarangur. Þetta minnir hann á það, að hann er einstæðingur. Það sýnir honum, að umhverfis hann er fjöldi verðmæta, sem eru honum einskis virði, af því að aðstöðu vantar til sambúðar og viðskipta við aðra menn. Honum verður innanbrjósts líkt og manni, sem örmagna af hungri liggur á

hafisjaka, með fulla pyngju gulls í vasanum. Hann er frjáls og óbundinn af afskiptum og hagsmunum annara manna, en hann er ófrelsi bundinn og áþján þess umhverfis og þeirrar náttúru, sem honum einum er um megn að sigra. Sá veit gerst, sem reynir. Hann þráir samvistir og samneyti við aðra menn. Hann skilur, að maður er manns gaman og meira en það. Hann veit, að hann muni verða öðrum mönnum góður og hjálpfús, ef honum mætti auðnast að ná fundi þeirra. Honum skilst, hvað samvinnan þýðir, og dyggðir samfélags taka að þróast.

2. Á annan veg reynist aðstaða einstaklingsins til lífsins í þéttbýli eða þar, sem fleiri menn eru saman komnir. Leikni hugar og handar er hverjum manni gefin í misjöfnum mæli. Einn er hæfur til þessa, annar til hins, og gagnkvæm hjálp og samvinna eflir hagsmuni beggja eða allra, þegar þeir skilja afstöðu sína hvor eða hver til annars á réttan hátt. Sókn og vörn í baráttu lífsins verður léttari, sigurveon meiri og sigurgleðin förunautur þeirra. Uppsprettur að yndi og samnautn lífsins opnast og reynast heilsubað og aflgjafi, lindir að nýjum þráum og vonum.

3. Einstaklingnum er gefinn mikill og margþættur réttur. Þessi réttur er oftast nefndur persónuréttur. Fyrst og fremst hefir einstaklingurinn rétt til þess að lifa, rétt til þess að vinna

fyrir lífinu og rétt til þess að vera í friði fyrir öðrum, að svo miklu leyti sem hann sjálfur kýs. Meginþáttur þessa réttar er eignarréttur einstaklingsins. Sá réttur hefir verið grundvöllur þjóðskipulags og athafna hjá mannkyninu um þúsundir ára. Eignarréttinn er örðugt að skilgreina, svo ljóst verði og tæmandi. En þó mun reynt að gera þessu nokkur skil. Andlag eignarréttar nefnist hverskonar verðmæti, sem með réttu er unnt að eignast. Í eignarréttinum er fólgin heimild til þess að nýta sjálfur andlag réttarins, að ráðstafa því sérstaklega með samningi, svo sem að selja, veðsetja, gefa o. s. frv. Einnig er fólgin í eignarréttinum heimild til þess að ráðstafa andlaginu óbeint, með því, að eigandinn tekur sjálfur á sig skuldbindingu, sem síðar er hægt að fullnægja með því að ganga að eignum hans. Og loks er í eignarréttinum fólgin heimild til þess að láta andlagið ganga að erfðum. Andlag eignarréttarins er fyrst og fremst fjárverðmæti, hlutir (fasteignir, t. d. jarðir, lóðir, hús; lausafjármunir, svo sem skepnur, búsmunir, peningar, verðbréf, bækur o. s. frv.). Ennfremur er andlag eignarréttar ýms fjárverðmæt réttindi, svo sem atvinnuréttindi, skuldakröfur, rithöfundaréttur, listamannaréttur, einkaréttur á uppgötvunum o. s. frv. Eignarréttur stofnast fyrst og fremst fyrir nám, þ. e. töku hlutar (t. d. eyðilands), sem ekki er undirgefinn eign annars manns, fyrir fram-

leiðslu (tilbúning) og fyrir arðtöku (t. d. uppskeru). Þá er stofnun eignarréttar oft leidd af rétti annars manns, t. d. fyrir erfðir, kaup, skipti, gjöf. Stundum stofnast eignarréttur og útrýmir eignarrétti á annan hátt, t. d. fyrir hefð, viðtöku í góðri trú o. s. frv. Eignarrétturinn er jafnt verndaður, hvort sem eigandi er fullvaxinn eða ekki. En ófjárráða maður má yfirleitt ekki ráðstafa eign sinni sjálfur nema með samþykki fjárráðamanns. — Samkvæmt stjórnarskrá Íslands hafa einstaklingarnir trúfrelsi. Þeir eru verndaðir gegn of mikilli íhlutun ríkisvaldsins, þar sem t. d. bannað er að setja þá í gæzluvarðhald, nema með vissum skilyrðum, og ákveðið er, hvernig fara skuli með handtekna menn. Einkum eru þá merkileg þessi réttindi: Eignarréttur (sjá hér að framan), atvinnufrelsi, styrkréttur til handa þurfandi mönnum, uppfræðsluréttur, prentfrelsi, félagsfrelsi og fundafrelsi. *frjálshet*

Í viðtækustu merkingu er hinn frumlægi kaup-eyrir, sem verðmæti eru keypt fyrir, vinnan, iðja sálar og líkama og afurðir hennar. Vinnan er sá lykill, sem opnar forðabúr náttúrunnar. Sá maður, sem kann að beita þessum lykli með dugnaði, vitsmunum og samstarfi við aðra, fer eigi varhluta af verðmætum.

Eignarrétturinn er friðhelgur. Enginn verður sviftur lögmætri eign sinni, nema almennings-

heill krefji, og komi þá fullt verð fyrir (sjá Stjórnar skrá Íslands ár 1934, 62. gr.). Að öðru leyti hefir lögráða einstaklingur (21 árs) fullt vald yfir eign sinni, og má enginn af henni taka leyfislaust.

Persónuréttur manna er gagnkvæmum takmörkunum bundinn. Enginn má vinna sér í hag á kostnað annarra eða skapa sér hagsmunaaðstöðu með því að svifta aðra menn henni. Lögmál þau, sem starfa í hugskoti manna og áformum, eru ekki nógu þroskuð til að veita fullkomið öryggi í þessum efnum. Til þess að tryggja þetta öryggi, setja menn sér lög og dómstóla. Lögin eru almennar lífsreglur, og dómstólar skapa víti og viðurlög á hendur þeim, sem lögin brjóta. Gagnkvæmar skyldur hvíla því á herðum einstaklinganna, bæði að lögum samvизkunnar og að lögum manna um það að misbjóða ekki rétti annarra manna. Í skjóli persónuréttarins og skipulagsins með takmörkun skyldunnar á báðar hendur grær og þróast líf vort á fjölbreyttan hátt.

II. kafli. — Heimilið.

1. Í viðtækustu merkingu kallast heimili sá staður, þar sem einn maður eða fleiri eiga fast aðsetur um all-langt skeið, svo sem ár eða lengra tímabil. Herbergi, sem einhleypur maður hefir á leigu, ef hann er ekki heimilisfastur annarstaðar,

er heimili hans, þótt hann hafi þar ekki mat sinn eða atvinnu. En algengasta og örlagaríkasta tegund heimilis er sá staður, þar sem tveir menn eða fleiri hafast við að staðaldri og eiga sér þar dúk og disk, þ. e. hafa matseld og mótuneyti. Á heimili er oft margt manna. Fullskipað heimili skiptist í stéttir heimilis: húsráðendur, börn og hjú. Húsráðendur eru oftast hjón, þ. e. karl og kona, sem stofnað hafa hjúskap að lögum. Að vísu ber þess að gæta, að hjú eru stundum hjón, og oft eru húsráðendur líka karl og kona, sem eigi hafa stofnað hjúskap. Húsráðendur eru yfirstétt heimilisins; hinum stéttum þess ber að lúta lögmæltum vilja þeirrar stéttar og valdi. Heimilið er vermireitur og gróðrarstöð eðlisþátta vorra. Þar vaxa allar rætur að stofni þjóðlífsins. Skiptir því miklu, að vel sé um þær rætur búið, svo þær standi djúpt og verði sterkar.

2. Hjúskapur eða hjónaband nefnist það, þegar karl og kona, sem tryggðum hafa bundizt, vinna um það vottfast heit fyrir presti eða sýslumanni, að þau vilji eigast og vinna saman í ein-drægni og trúmennsku til æviloka. Þessi athöfn kallast hjónavígsla eða gifting. Karlmaður má eigi giftast fyrr en hann hefir náð 21 ára aldri, og kona eigi, nema 18 ára sé. Þó getur dómsmálaráðuneyti ríkisins veitt undanþágu í þessu efni. Enginn hefir rétt til þess að stofna hjúskap án samþykkis foreldris eða lögráðamanns

fýrr en hann er lögráða (21 ára). Hálfviti má ekki giftast, og eigi heldur sá, er sviftur er lögræði, nema með samþykki lögráðamanns, eða sá, sem haldinn er af hættulegum smitandi sjúkdómi. Sama gildir um geðveikan mann, og sé um mjög nákomin skyldmenni að ræða, leyfist þeim ekki að stofna hjúskap. Að jafnaði má ekki vígja konu að nýju fyrr en 10 mánuðir hafa liðið frá slitum hjúskapar. Til tryggingar því, að stofnað sé til lögmæts hjúskapar, fer fram lýsing til hjónabands, og er hún birt með auglýsingu sýslumanns þrem vikum undan vígsludegi. Þó má öðlast undanþágu frá lýsingu með konunglegu leyfisbréfi. Skyld eru hjón að framfæra hvort annað og börn sín og annast kostnað þann, er leiðir af rekstri heimilisins, enda er fjárhlutur þeirra sameign að jafnaði. Þó geta hjón haft aðskilinn fjárhag að meira eða minna leyti, og nefnist samningur þeirra um það kaupmáli. — Ef hjón vilja skilja samvistir, veitir sýslumaður eða bæjarfógeti — og stundum stjórnarráð — skilnað að borði og sæng með lögfylgjum þeim, er þar til heyra um fjárhlut og framfærslu barna. En leita skal prestur — og stundum sáttanefnd — áður um sættir (tala milli hjóna). Hjón, er þannig hafa skilið, geta tekið saman aftur. En vilji þau fullan lögskilnað, og séu þá laus allra þeirra mála, þarf eitt ár að hafa liðið frá því, er þau skildu að borði og sæng. Lögskilnaður verður þó oft fenginn, þótt ekki hafi á undan farið

skilnaður að borði og sæng. Stjórnarráðið veitir lögskilnað. En um þetta eru fjölbreytt ákvæði laga. — Hjúskapur er alvarlegt spor í lífi manna og til þess ætlaðt, að hann standi ævilangt. Eigi að síður er nauðsynlegt, að unnt sé að slíta honum, ef reynslan sýnir, að hann verður hjónunum böll.

3. Foreldrar og börn. — Skilgetin eru þau börn, sem í hjónabandi eru getin eða fædd. Skytt er foreldrum að annast framfærslu og uppeldi barnanna til 16 ára aldurs, hlúa að andlegri og líkamlegri velferð þeirra og innræta þeim iðjusemi og siðgæði, enda kemur þar löngum til hjálpar fórnarlund sú, sem eðlisgróin er föður og móður. Rétt hafa foreldrar til þess að refsa barni, ef það gerir rangt og lætur eigi skipast við blíðmæli eða fortölur. En eigi mega þeir misþyrma barni sínu, og er það þegnleg skylda hvers manns, er áskynja verður um slíkt, að kæra um það til yfirvalda.

Börnum er skytt að hlýðnast vilja foreldra og húsbænda, þótt óskyldir séu. Þeim ber að vinna hvert það verk, sem þau eru hæf til, með alúð og trúmennsku og leitast við að skilja, að með því er lagður grundvöllurinn að framtíðargengi þeirra og þegnlegum þroska. Sú blessun, sem fylgir trúlega unnu starfi, verður ævilöng eign. En rétt eiga börn á því, að þau njóti skilnings og samúðar, njóti nauðsynlegrar fræðslu og

þeirra tækja, er með þarf til hennar, hafi hollt fæði og nægileg klæði, en þoli eigi að jafnaði vösbúð og kulda, eða séu látnin vinna verk, sem þeim eru um megn. Sannist það, að áfátt sé um meðferð barna, svo að þeim stafi hættu af, hvort sem húsbændur þeirra eru foreldrar eða óskyldir, er stjórnarvöldum skylt (skólanefnd, barnaverndarnefnd) að hlutast til um, að bót verði á ráðin, annaðhvort með breyttum háttum á heimilinu, eða með því, að börnin séu af því tekin, og þeim komið fyrir annarstaðar.

Þegar barn er 16 ára, er því heimilt að ráða sig í vist að eigin vilja. Þá er svo á litið, að barnið geti sjálft unnið fyrir sér, enda tekur það þá að vinna sér sveit, þar sem það er heimilisfast, þ. e.: barnið tekur að vinna sér framfærslurétt í búsetusveitinni (sjá síðar). Með þessu hverfur þó ekki framfærsluskyldan af herðum foreldra, ef barnið verður örbjarga, og foreldrar megna að veita því hjálp. Sömu eru skyldur barna gagnvart foreldrum í þessum efnum.

Allt hið sama, sem hér er sagt, gildir um stjúeforeldra og stjúpbörn. — Réttur foreldra yfir börnum nefnist foreldravald, en réttur þjóðfélagsins almanna vald, og er það hið eina, sem hnekk getur foreldravaldi, svo sem áður er sagt.

Óskilgetið kallast barn, sem getið er og fætt utan hjónabands. Skyldur og réttindi foreldra og barna eru þar í meginatriðum á sömu lund. Þó

er móðurréttur óskilgetins barns sérstaklega vel tryggður (sjá lög nr. 45 frá 27. júní 1931). Óskilgetið barn fylgir móður sinni, sé hún að inn-ræti og hæfileikum fær til að uppala barnið að dómi almannavalds. Rétt hefir hún til þess að heimta úrskurð sýslumanns eða bæjarfógeta um greiðslu meðlags af hálfu barnsföður, og þegar sá úrskurður hefir felldur verið, á barnsmóðir rétt á, að meðlag barnsföður verði greitt henni af dvalarsveit hennar. En dvalarsveitin hefir kröfurétt um endurgreiðslu á hendur barnsföður eða framfærslusveit hans (sjá III. kafla).

Arfur eða erfða fé nefnast þeir fjármunir látins manns, sem afgangs eru skuldum. Börn erfa foreldra sína, og séu þau ekki fjárráða, þegar arfur fellur þeim til handa, er þeim skipaður fjárráðamaður af valdsmanni (sýslumanni eða bæjarfógeta). Dánarbú kallast eignir látins manns. Sýslumaður eða bæjarfógeti ráðstafar þeim eftir settum reglum og lögum, og nefnist hann þar skiptaráðandi. Óskilgetið barn erfir ekki föður, nema enginn vafi þyki leika á um faðerni. En móður sína erfir það. Séu engin börn til arfs borin, fellur arfur til nánustu skyldmenna. — Maður, sem fjármuni eignast, getur að meira eða minna leyti ráðstafað þeim með erfðaskrá eftir sinn dag til annarra en barna sinna, enda líta margir svo á, að mikill arfahlutur geti orðið barni hefndargjöf, og þekkjast mýmörg dæmi þess af reynslunni. Þeir kunna að

jafnaði bezt með fé að fara, er þess hafa aflað með atorku og áreynslu. Falli mönnum í hlut mikill fjárhlutur án eigin strits, freistar hann oft til hóglífis, eyðslu og illra nautna.

4. Hjú er þriðja stéttin á fullskipuðu heimili. Hjú er hver sá maður, karl eða kona, sem á dvöl á heimilinu um lengra eða skemmra bil og vinnur í þarfir húsbændanna fyrir mat sínum, eða fyrir mat og kaupi. Nú á tímum er hugtak þetta næsta reikult meðal almennings. En réttindi og skyldur hjúa eru greinilega lögum bundin nú (Hjúalög nr. 22, frá 7. maí 1928), og væri mörgum nauðsyn á að kynnast þeim. Eigi njóta verndar þeirra laga aðrir en þeir menn, sem ráða sig í þjónustu heimilisins árlangt eða að minnsta kosti um missiris skeið. Þeir, sem skemur vinna, falla eigi undir lög þessi, og ekki heldur konur þær, sem ráða sig í árdegis- eða síðdegisvist, jafnvel þótt sú skipun standi árlangt. — Hjú getur ráðizt til vistar með munnlegum eða skriflegum samningi. Húsbónda er skylt að sækja árs- hjú og farangur þess, allt að 100 kg., á sinn kostnað, eða greiða farareyri þess, ef það kemur sjálft. Húsbónda ber að veita hjúi hollt og nægilegt fæði, og sjá skal hann um, að hjúið hafi hlýja húsavist, þegar dagsverki lýkur, og það eignast tómstund og hvíld. Skylt er hjúi að vinna eftir fyrirmælum húsbóndans, en eigi má hann skipa hjúi þau verk, er bersýnilega stofna heilsu

þess og lífi í hættu eða eru siðleysisathafnir eða glæpaverk. Húsbóndi greiðir hjúi umsamið kaup, eða þá það kaup, sem lögmælt er, og án undandráttar, þegar fallið er í gjalddaga. Veikist hjú eða slasist, og sé eigi óhæfilegri breytni sjálfs þess eða húsbóndans um að kenna, er húsbóndinn skyldur að halda hjúið á sinn kostnað, allt að fjórðungi vistráðningartímans, ef hjúið liggur heima. Liggi það sjúkt á öðru heimili, greiðir húsbóndi matarverð fyrir það fyrir sama tíma. En þarfnist hjú sjúkrahússvistar að dómi læknis, kostar það sjálft dvöl sína þar, nema getu bresti. Þá greiðir framfærslusveit þess kostnaðinn. Stafi rúmlega hjús af óhæfilegri meðferð húsbóndans, fellur kostnaðurinn á hann. Kauplaust er hjú þann tíma, sem það liggur sjúkt, ef það sjálft á sök á vanheilsu sinni. Eigi húsbóndinn sök á vanheilsu þess, heldur það fullu kaupi. Ef hvorugur aðili á sök á vanheilsunni, greiðir húsbóndinn hjúinu kaup, þótt hjúið sé sjúkt allt að því í hálfan eða heilan mánuð eftir árstíðum (lög nr. 22 frá 1928). — Ef hjú gengur úr vist, án þess sakir liggi til af hálfu húsbónda, geldur það húsbónda skaðabætur fyrir vistrof. En vítalaust er hjúi að hverfa úr vist, ef það hefir sætt illri meðferð á heimilinu, eða reynt hefir verið að tæla það til illra verka, og á það þá kröfu til kaups um lengri eða skemmri tíma eftir atvikum. Ætli vistráðin kona að giftast, áður en vistartíminn er á enda, er henni vítalaust að hverfa úr

vist með mánaðar fyrirvara. Deyi hjú í vist, annast húsbóndi útför þess, og gengur til hennar kaup, er hjúið átti eftir, eða af eignum þess. Sé hvorugt til, á húsbóndi rétt á endurgreiðslu útfararkostnaðar frá framfærslusveit hjúsins.

5. Heimilið er hyrningarsteinn og vermireitur gróandi þjóðlífs. Þar dafna og treystast dýpstu rætur þess og veita frjóvandi straum um æðar þess. Þar eru best skilyrði fyrir siðgæðisþroskann, þar skapast þjóðernið, og átt-hagaástin grær. Margur æskumaður minnst þess, að hann var snortinn hrifningu og átti sælustund, þegar hann að lokinni fjarvist leit yfir umhverfi heimilis og átt-haga sinna. En til þess að heimilið megi verða slíkur vermireitur, þarf skilning og samúð allra stétta þess og samvinnu um hag þess með þeirri vitund, að hagar þess sé allra hagar. En heimilislaus maður verður oft rótleysingi, sér-góður og vansæll.

Nú á tímum fækkar stöðugt vistráðnum hjú-um. Í þeirra stað koma lausamenn, karlar og konur, til þess að annast vinnubrögð heimil-anna, ýmist sem daglaunamenn án vistar á heimilinu, eða menn, sem að vísu hafa þar stundarvist, en vinna fyrir dagkaupi, vikukaupi, eða mánaðarkaupi. Hagsmunasjónarmið þessara manna verður löngum fremur sjálfir þeir en heimilið. Hugurinn mænir á peninga, ekki á

gróður, vinnan verður véleng og stefnir þá að því að verða ből.

6. Húsráðandi eða húsbóndi er sá maður, er heimili stýrir. Húsráðendur í sveit eru að jafnaði annaðhvort bændur eða húsmenn. Bóndi er sá, sem hefir sjálfstæð umráð eða afnot jarðar. Bóndi er sjálfseignarbóndi, þegar hann á sjálfur ábýlisjörð sína, en leiguliði nefnist hann, ef hann býr á jarðeign annars manns. Húsmaður er sá, sem húsnæði tekur á leigu hjá bónda og hefir leigunytjar af landi án þess að talið sé, að hann hafi ábúð á jörð. Gildir þetta einkum í sveitum. En húsmenn í kaптúnum og kaupstöðum kallast jafnan þeir menn, er hafa húsnæði á leigu en engar jarðnytjar. Þurrabúðarmenn í kaптúnum og kaupstöðum kallast þeir menn, sem hafa landskika til ræktunar (garð, tún) og eiga híbýli sín eða hafa þau á leigu.

7. Lausamenn eru þeir karlar og konur, sem eigi hafa heimili forstöðu að veita og eru ekki vistráðin hjú. Engum leyfist lausamaður að vera innan tvítugs, nema hann hafi minnst 200 króna eignatekjur árlega. Tvítugur maður getur keypt leyfisbréf til lausamennsku. Kostar það karlmann 29 krónur, en konu 19 krónur (með stimpilgaldi o. fl.). Sé maður 30 ára, karl eða kona, kostar leyfisbréf þetta 14 krónur.

Leyfisbréf þetta veitir lögreglustjóri. Vanræki einhver að kaupa sér lausamennskuleyfi, verður hann sekur um allt að 50 krónum, er renna í Ellistyrktarsjóð. Lögboðin gjöld verður lausamaður að greiða, þar sem hann á heimilisfang. Greiðist þau ekki, svo að taka verði þau lögtaki með fjárnámi tvö ár hvort eftir annað, missir hann rétt til lausamennsku.

8. Lögheimili. Skyld er hverjum manni að eiga lögheimili. Húsráðendur, börn og hjú hafa lögheimili þar sem þau eiga heima. Lausamanni ber að útvega sér löglegt heimilisfang. Þarf til þess leyfi húsráðanda, þar sem lausamaður telur sér heimili, og senda þarf lausamaður lögreglustjóra eða hreppstjóra tilkynningu um heimilisfang sitt ásamt skírteini húsráðanda um, að heimilisréttur sé veittur, eigi síðar en 20. júní það ár, sem fest er heimilisfang. Vanræki einhver þetta, getur hann bakað sér ýmisleg vandræði.

9. Lögræði er tvenns konar, sjálfræði og fjárræði. Sjálfræða er maður 16 ára, og ræður hann þá öðru en fé sínu. Má hann t. d. leita sér atvinnu að eigin vild, svo sem áður er sagt. Fjárræða er maður 21 ára, og er þá persónuréttur hans fullgildur orðinn. Má hann þá ráðstafa fjármunum sínum ef eigi er af óviti gert, án ihlutunar annarra manna. Þó eru ekkjur og konur, sem skildar eru við menn sína að borði og

sæng, fjárráða, þótt yngri séu en 21 ára. Lögræði má svifta þann mann, sem vitskertur er, eða mann, er hagar sér þannig, að lögræðið er sem voði í óvita höndum. Úrskurð um svifting sjálf-ræðis eða fjárræðis fellir héraðsdómari, en skjóta má þeim úrskurði til hæstaréttar. Greiðist kostnaður við þann málarekstur af almannafé. — Ó-sjálfráða mönnum yngri en 16 ára og þeim, er sviftir eru lögræði, veita forræði foreldrar eða lögráðamenn (skipaðir af valdsmanni). Þeir, sem sviftir hafa verið lögræði, geta öðlazzt það aftur, ef skipast til batnaðar um ástand þeirra. (Sjá lög um lögræði nr. 60, 14. nóv. 1917).

III. kafli. — Sveitarstjórn og sýslustjórn.

1. Deildum þjóðfélagsins, sveit (hreppi) og sýslu er veitt sjálfstjórn í vissum málum, þeim málum, sem eru staðháttum bundin og þess eðlis, að heimamenn sjá betur, hvað hentar, heldur en fjarlæg stjórnarvöld. En málefni þessi hníga þó öll undir yfirumsjón ríkisstjórnar.

2. Málefni sveita eru einkum þessi: Þurfa-mannaframfæri, fjallskil, refaveið-aro fl., hreppavegir, meðferð á eign-um sveitar og fjárhald. Stjórn þeirra mála er falin hreppsnefnd, eða bæjar-

stjórn, sem kosin er af atkvæðisbærum mönnum í sveitamálum. Sá réttur er jafnan nefndur kosningarréttur. Kosning hreppsnefnda hefir að þessu gilt þannig, og var hagað þannig, að meiri og minni hluti var kosinn 3. hvert ár. En nú er í aðsigi löggjöf til breytinga í þessum efnum. Samkvæmt henni er gert ráð fyrir, að framvegis (eða frá því í ársbyrjun 1938) verði allir hreppsnefndarmenn og bæjarfulltrúar kosnir í einu til 4 ára og jafnmargir vararmenn, er sæti taki í hreppsnefnd eða bæjarstjórn, þegar aðalmenn eru forfallaðir. Skyld er öllum, sem kjörgengi hafa, að taka kosningu, nema setið hafi fullt kjörtímabil í sveitarstjórn eða lengur.

3. Kosningarrétt í sveitamálum eiga þeir menn, sem

- a. eru 21 ára á kjördegi.
- b. eru fjárráða.
- c. hafa óflekkað mannorð (þ. e. þeir, er eigi hafa hegningu þolað eftir dómi fyrir verk, er svívirðilegt þykir að almenningsáliti, nema fengið hafi uppreist æru).
- d. hafa átt búsetu í sveitinni síðasta ár.
- e. eru íslenskir ríkisborgarar eða hafi jafnan rétt við þá (t. d. Danir).

4. Sveit (oft einungis hreppur) er að laga-merkingu venjulega bæði hreppur og bær (kaupstaður). Hreppsnefnd og bæjar-

stjórn stýrir málefnum sveitar. Hreppsnefndarmenn og bæjarfulltrúar eru kosnir af þeim, er kosningarrétt hafa í sveitamálum, svo sem sagt er hér að framan. Í hreppsnefnd eiga sæti 3, 5 eða 7 menn eftir stærð hreppanna. Tala bæjarfulltrúa er einnig misjöfn, 6 til 15 menn. — Kjörgengi nefnist réttur til þess að vera kosinn hreppsnefndarmaður eða bæjarfulltrúi. Kjörgengur er hver sá, er kosningarrétt hefir. — Hreppsnefndarmenn hafa til þessa víðast verið kosnir í heyranda hljóði þannig, að kjósandinn nefndi nöfn þeirra manna, er hann kaus. Kjörstjórn, en í henni sitja oddviti hreppsnefndar og tveir aðrir, sem hreppsnefnd kýs, færir nöfnin jafnóðum inn í kjörbók ásamt nafni kjósanda. Leynilegar kosningar til hreppsnefnda má hafa, ef $\frac{1}{6}$ hluti kjósenda æskir þess hálfum mánuði fyrir kjörfund, eða ef hreppsnefnd ákveður, að svo skuli vera. Þær kosningar geta verið með tvennu móti, óbundnar og hlutbundnar. Hlutbundnar kosningar eru þó aðeins hafðar, ef nægilega margir kjósendur til þess að koma minnst einum manni að óska þess, og úrskurðar þá oddviti sýslunefndar (sýslumaður), hvort hlutbundnar kosningar skuli fram fara eða eigi. Framvegis er ráðgert, að allar kosningar verði leynilegar. — Kjörseðill að leynilegum óbundnum kosningum lítur þannig út:

Nr. á kjörskrá:

Setur þá kjósandinn tölunúmer þeirra manna, er hann kýs, eftir kjörskránni á seðilinn.

Kjörseðill að hlutbundnum kosningum lítur þannig út:

K J Ö R S E Ð I L L

við hlutbundnar kosningar til í dag og ár.

A-listi	B-listi	C-listi	D-listi
1. Ari Arason	1. Arnór Árnason	1. Bjarni Jónsson	1. Bergur Arason
2. Björn Jónsson	2. Gísli Jónsson	2. Borgþór Finnss.	2. Póra Jónsdóttir
3. Davíð Árnason	3. Helgi Jónsson	3. Gyða Einarssd.	3. Egill Árnason
4. Einar Finnsson	4. Ívar Helgason	4. Hjörtur Helgas.	4. Garðar Einarsson
5. Friðrik Jónsson	5. Karl Brandsson	5. Jón Jónsson	5. Porkell Másson
6. Ólafur Sveinsson	6. Sigmar Jónsson	6. Lárus Björnsson	6. Finnur Helgason
7. Stefán Jónsson	7. Þórður Arason	7. Una Bergsdóttir	7. Bergljót Þórðard.

Fleiri listar mega á kjörseðli standa og færri einnig, eða niður í tvo. Kjörseðlar eru prentaðir. Tala fulltrúaefna á hverjum lista má vera eftir vild, en þó ekki fleiri en kjósa skal. Einhverjir flokkar annast jafnan val fulltrúaefna á stafliði kjörlista. Einhver úr kjörstjórn réttir, þegar kjörfundur er hafinn, kjósanda kjörseðil einbrotinn saman. Með seðilinn gengur hann inn í kjörklefann, sérstakt mannlaust herbergi, eða þá horn á stofu kjörstjórnar, og sé tjaldað fyrir hornið, og ávallt þannig um búið, að ekki sjáist utan frá, hvað í kjörklefa gerist. Kjósandinn setur með blýanti, sem liggur þar á borði, k r o s s (X) framan við b ó k s t a f þess lista, er hann kýs, og má engin önnur merki gera á seðilinn, hvorki við nafn né annarstaðar, að öðru leyti en því, að kjósandi má breyta töluröð listans, er hann kýs. Síðan brýtur kjósandi seðilinn aftur í sama brot og hann áður var, gengur aftur að borði kjörstjórnar og stingur honum niður um rifu á loki á læstum kassa, er þar stendur. Þegar atkvæðagreiðslu er lokið, er kassinn opnaður og atkvæði talin. Eftir atkvæðamagni listanna fer um kosninguna eftir hlutfallsreikningi (lög nr. 59 um kosningar í málefnum sveita 14. júní 1929). — Bæjarfulltrúar eru ávallt kosnir hlutbundnum kosningum. — Kjörskrá um kjósendur í málefnum sveita skal samin og framlögð almenningi til sýnis fyrir 15. apríl ár hvert í hreppum, en í kaupstöðum 15. desember.

5. **Valdsvið sveitarstjórna.** Sveitarstjórn stýrir þeim málum og leiðir til framkvæmda öll þau mál, sérmál og önnur, sem henni eru falin með lögum beinlínis eða á óbeinan hátt, eins og áður er sagt. Sveitarstjórn er einungis háð umsjón ríkisstjórnar um þessi mál. Þó er oft hagfellt að leita vilja kjósenda um ýms mál til þess að afstýra þrætum, enda er skylt að gera svo, þegar sveitarstjórn ræðst í fyrirtæki, sem eigi eru fyrirskipuð með lögum og mikið fé þarf til (vatnsveitur, hafnargerðir o. fl.).

6. **Þurfamannaframfæri.** Ef einhverjum manni fyrir vanheilsu sakir, ómegðar eða atvinnuleysis verður um megn að sjá sér og skyldu-liði sinu farborða um lífsnauðsynjar, svo sem mat, klæðnað, eldsneyti og húsnæði, svo ekki liggur annað fyrir en skortur og neyð, er sveitarstjórn skylt að veita honum þá hjálp um lengri eða skemmri tíma, sem nægir til viðunandi framfæris. Þessi hjálp nefnist sveitarstyrkur, og er færður í bókum sveitar sem vaxtalaust lán til handa þurfamanni, sem honum er skylt að endurgreiða, ef hann efnast síðar. En mjög sjaldan kemur til um slíka endurgreiðslu, og eru skuldir þessar oftast upp gefnar fyrr eða síðar, svo sem lög heimila. Sá, er sveitarstyrk þiggur, verður á ýmsan hátt háður valdi sveitarstjórnar. Getur hún að sínum vilja ráðstafað honum til dvalar, ef verustaður er sæmilegur, og þröngvað honum

til vinnu með aðstoð valdsmanns, ef með þarf. Sé styrkur veittur til sjúkrahúsvistar eða læknishjálp, þá er hann eigi endurkræfur, og ekki heldur styrkur til sængurkvenna, styrkur til fátækra barnaheimila, til nauðsynlegra bóka og kennslutækja handa börnum og greftrunarkostnaður þurfamanna, að því leyti sem eigur hrökkva ekki til. Sama gildir um framfærslustyrk þann, sem veittur er eldra manni en sextugum. — Framfæri þurfamanna, bæði til viðurværis og sjúkrahússvistar, er næsta þung byrði víða á sveitasjóðunum, og þykir mörgum skipulag þetta ærið gallað. Reynslan sýnir oftlega, að sá, er sveitarstyrk þiggur, missir við það sjálfstæðismetnað og sjálfsbjargarhvöt, og er þá öfugt stefnt, því að þá er maðurinn á leið til vanþroska. En til grundvallar þessu skipulagi liggur sú hugsun, að það sé bæði brot á mannúðarlögum, og að þjóðfélagið bíði einnig tjón af því, ef borgarar þess og börn þeirra örmagnast, sýkjast eða deyja af skorti eða hjálparleysi. Og mjög er sá maður vel að sveitarstyrk kominn, sem baki brotnu vinnur sér og sínum til framfæris, en dregur ekki uppi sakir ómegðar og aðstöðuskorts. En hér er vandratað meðalhóf sem víðar, og getur því svo farið í sumum tilfellum, að sveitarstyrkur valdi ómennsku og siðleysi. — Sumir vilja afnema gildandi þurfamannaskipulag og láta við hlutverki þess taka tryggingarsjóði (slysa-tryggingar, líftryggingar, sjúkrasamlög o. fl.). —

Í öllum sveitum eru ellistyrktarsjóðir, sem sveitarstjórnir veita árlega úr styrk til handa févana gamalmennum (eldri en 60 ára). Geldur í sjóði þessa árlega yfirleitt hver karlmaður 18—60 ára 3 krónur, og kona jafngömul kr. 1.50. Ríkissjóður styrkir þessa sjóði nú. Og heimilt er sveitarstjórn að bæta við lögmælt úthlutunarfé árlega jafnhárri upphæð úr sveitarsjóði og nemur þeirri upphæð, er úthluta má af tillagi ríkissjóðs. Þótt styrkveitingar úr sjóðum þessum hafi nú aukist frá því sem áður var, eru þær hvergi nærri fullnægjandi.

7. Fjallskil annast sveitarstjórn með þeim hætti, að hún lætur hreinsa heimalönd og afréttir af sauðfé (fara í göngur) á haustin og að jafnaði smala fé til rúnings á vorin. Kemur hún skipulagi á um störf þessi, ýmist með því að leggja þau á sem þegnskylduvinnu eftir fjártölu á afréttum, eða með niðurjöfnun gjalds á fjártölu. Búendur annast á sinn kostnað smölun heimalanda (búfjárhaga). Fjárréttir til sundurdráttar fénaði annast sveitastjórnir venjulega í félagi og viðhald þeirra. — Skylt er sveitastjórn um að hafa eftirlit með því, að búfé manna sé ekki vanhirt og skorti ekki fóður. En einkum hvílir þó eftirlit þetta á forðagæzlumanni. Hann er kosinn af almenningi um leið og reglulegár hreppsnefndarkosningar fara fram. Rann-

sakar hann fóðurbirgðir tvisvar á ári og ástand fénaðar.

8. Refaveiðar annast sveitarstjórnir með þeim hætti, að skotmenn eru fengnir til þess að liggja á grenjum, sem finnast eftir gerða leit á vorin. Fá skotmenn daglaun og auk þess nokkur verðlaun fyrir unna refi og hvolpa. Mjög er sótt eftir grenjalegum nú, því að lifandi hvolpar seljast nú allháu verði. — Með eitrun hefir refum allmjög eytt verið, en gerist nú fátítt, því að aðferð sú þykir grimmdarleg. — Verðlaun greiðist einnig fyrir refi unna utan grenja.

9. Hreppavegir kallast þeir vegir, sem lagðir eru í þarfir sveita eingöngu og kostaðir af sveitarfé, en þó oftast með styrk úr sýslusjóði (sýsluvegasjóði). Mjög eflast nú vegagerðir og brúargerðir í sveitum til ómetanlegra hagsmuna fyrir þá, er njóta. Þó þykir mörgum þetta allt of seint ganga sakir þess, að sveitarsjóðum er jafnan féfátt til stórra framkvæmda. — Skyldugjald til vegagerða er lagt á alla karlmenn á aldrinum 20 til 60 ára.

10. Umsjón og meðferð á eignum sveitar er í höndum sveitarstjórnar. Geta þær eignir verið jarðir eða landsnyttjar, lóðir og lendur, þinghús, skólahús, samkomuhús, rafmagnsveita, vatnsveita,

hafnarvirki og bryggjur, verðbréf, sjóðir o. fl. Sveitarstjórn er skylt að fara svo með eignir þessar, að til hagsmuna horfi bæði fyrir sveitarsjóð og sveitarmenn.

11. Fjárhald sveita. — Útgjöld í þarfir sveitar geta verið margvísleg, og skal nefna hér hin algengustu þeirra. þurfamannaframfæri (þar með talin sjúkrahússvist), heilbrigðismál (hunda-hreinsun, almenn hjúkrunarstarfsemi, styrkur til sjúkrahúsa o. fl.), menntamál (framlag til barna-skóla og víða til unglingafræðslu, sundkennsla, bókasöfn o. fl.), vegagerðir, þátttaka í lagningu síma og rekstri símastöðva, rekstur rafmagns-veitu, rekstur vatnsveitu, kostnaður við höfn og bryggjur, þar sem svo er staðháttum farið og á-stæðum, sýslusjóðsgjald, sýsluvegagjald (sýslu-vegasjóðsgjald), afborganir lána, er tekin hafa verið til stærri framkvæmda, og vextir af þeim, kostnaður við sveitarstjórn (ritföng, sendiferðir, ýms umsjónarstörf, innheimtulaun og svo föst laun oddvita, sem eru 5 krónur fyrir hvern full-an tug hreppsúa, en í bæjum hafa bæjarstjórar allhá embættislaun, og eru þeir oddvitar bæjar-stjórna). Stofnast getur til ýmsra fleiri útgjalda, svo sem við alþingiskosningar o. m. fl.

Tekjur þarf sveitarsjóður vitanlega til þess að standast þessi útgjöld, og eru þessar helztar: Fasteignatekjur (jarðarafgjald, húsaleiga, lóða-gjöld), tekjur af rafmagnsveitu, vatnsveitu, höfn-

um og bryggjum o. fl. Því, sem á vantar móti útgjöldum hvers árs, er jafnað niður á sveitarmenn eftir efnum og ástæðum, og nefnist gjald þetta útsvar. Hreppsnefndir í hreppum og niðurjöfnunarnefndir í bæjum leggja útsvör á menn. Útsvarsskyldir eru allir þeir, sem eignir eiga eða tekjur hafa, á hvaða aldri sem þeir eru, nema þurfamenn séu. Skrá um útsvör liggur á ákveðnum stað almenningi til sýnis fjórar vikur í hreppum og 2 vikur í bæjum. Gjaldþegn hefir rétt til þess að kæra útsvar, ef honum þykir þunglega á sig lagt, eða of lágt á aðra. Kæra sé skrifleg og komin til niðurjöfnunarnefndar áður en framlagstími útsvarsskrár er liðinn. Niðurjöfnunarnefnd fellir úrskurð um kærana svo fljótt, sem því verður við komið, og sendir hann kæranda. Skjóta má þeim úrskurði til yfirskattanefndar og loks til ríkisskattanefndar. — Reikningsár sveita er almanaksárið. Við árslok skal reikningur fullbúinn vera og lagður fyrir 20. janúar fyrir endurskoðara, sem kjósendur sveitar velja árlega á hausthreppaskilabingi. Þegar endurskoðun er lokið, skal senda reikninginn oddvita sýslunefndar. Úr sínum flokki ber sýslunefnd að kjósa mann eða menn til þess að yfirskoða reikninga allra hreppa í sýslunni. — Sveitarstjórn ber að gæta sparnaðar og hagsýni í meðferð sveitarfjár. En mjög hvílir einnig ríkt á herðum hennar sú skylda að hlynna að sonnum framförum og hverju

því, er efla má andlega og efnislega hagsmuni sveitarmanna, og byggja framtíðinni traustan grundvöll. Oft er eyririnn sparaður og krónunni fleygt með því að vinna verk í almenningsþarfir svo illa, að eigi verði til frambúðar. Vottur er það talinn um þegnlegan þroska, þegar menn eru fúsir á að leggja á sig byrðar til almenningsþrifa og búa óbornum kynslóðum aukna hagsæld.

12. Sýslunefnd er í hverri sýslu. Í henni eiga sæti 1 maður úr hverjum hreppi, sem kosinn er á manntalsþingi til 6 ára af atkvæðisbærum mönnum í sveitamálum. Sýslumaður er oddviti sýslunefndar. Sýslunefnd hefir yfirstjórn sveitarmála. Hún úrskurðar reikninga hreppanna, þegar endurskoðun hennar er lokið á þeim og þeir hafa verið fram lagðir á sýslunefndarfundi, sem jafnan er haldinn einu sinni á ári, síðari hluta vetrar. Aukafundi getur þó oddviti haldið, ef þörf krefur. — Tekjur sýslusjóðs eru aðallega sýslusjóðsgjöld og sýsluvegagjöld hreppanna. Auk þess fær sýslujóður oft styrk úr ríkissjóði til ýmsra fyrirtækja, og auk þess smávegis auka-tekjur. — Útgjöld sýslusjóðs eru: Kostnaður við stjórn sýslumála, styrkur til menntamála (alþýðuskólar, bókasöfn, sundkennsla), til heilbrigðismála (þátttaka í launum ljósmæðra, styrkur til sjúkrahúsa og þátttaka móti ríkissjóði á berklavarnakostnaði, sem nemur nú miklu fé), sýsluvegagerðir og styrkur til hreppavega, og auk þess

ýmiskonar styrktarfé og smærri útgjöld. Sýslunefndin endurskoðar reikninga sýslusjóðsins.

13. Svo sem áður er sagt, hníga málefni sveitar og sýslu undir yfirstjórn ríkisvaldsins. Eigi er þó stjórn þessi í rauninni annað en umsjón og eftirlit. Öll þessi skipun byggist á þeirri vitund, að sjálfs er höndin hollust í þessum efnum, og í þeim er hver sínum hnútum kunnugastur.

IV. kafli. — Löggjöf og ríkisstjórn.

1. Stjórnarskipun. Ísland er fullvalda konungsríki. Konungur Íslands er einnig konungur Danmerkur. Sambandslög Íslendinga og Dana frá 1. des. 1918 bundu enda á langvinnar þrætur milli þjóðanna. Samkvæmt þeim lögum ráða Íslendingar sjálfir öllum málefnum sínum, en hafa falið Dönum meðferð utanríkismála landsins í umboði þess, og veitt þeim jafnan rétt við Íslendinga sjálfa í landinu, en njóta gagnkvæms réttar í Danmörku. En þessum og öðrum ákvæðum samningsins er hægt að segja upp skömmu eftir 1940, ef nógu margir landsmenn samþykkja. Konungssambandið helzt hinsvegar þrátt fyrir uppsögnina. — Stjórnarskrá konungsríkisins Íslands frá 18. maí 1920 (endurskoðuð og breytt 1934) mælir fyrir um stjórnarskipun þess í öllum

megindráttum. Stjórnarskránni þarf sérhver ríkisborgari að kynnast vel.

2. Aðiljar löggjafarvaldsins. Valdið til þess að setja þjóðinni lög, nefnist löggjafarvald. Löggjafarvaldið er hjá Alþingi og konungi. Meðan Íslendingar og fleiri þjóðir lutu einveldi, var konungsviljinn einn saman lög. Nú getur ekkert orðið að lögum, nema Alþingi samþykki og konungur staðfesti með undirskrift sinni, og þarf þó einnig einhver af ráðherrum landsins að undirskrifa lögin með honum. Lög eru nauðsynleg í landi, og sú þjóð er á þroskaleið, er setur sér viturleg lög. Lögum ber að hlýða, ekki af þrælsótta, heldur af þegnlyndi þroskaðra manna.

3. Konungur er friðhelgur, og skylt er að sýna honum hollustu, og virðingu frjálsborinna manna og góðra þegna. Konungur hefir ýms einkaréttindi, er ofar standa almennum lögum. Hann gefur viss leyfisbréf, náðar sakamenn o. fl. Náðun er fólgin í því, að konungur getur með einkavaldi sínu breytt ákvæðum gengins dóms til mildari viðurlaga og jafnvel gefið upp sakir, ef til þess eru sérstakar ástæður. Engar embættisathafnir getur konungur gert nema með atbeina og undirskrift ráðherra. En ráðherrar þurfa traust þingsins til þess að mega gegna embætti. Þetta stjórnarfyrrirkomulag er nefnt

þingbundin konungsstjórn. — Konungur getur átt frumkvæði að lögum á sama hátt sem Alþingi, en einn saman er hann máttlaus sem löggjafi, nema þegar svo stendur á, er síðar getur. Alþingi er einnig vanmegna að setja mönnum lög eitt saman án undirskriftar (staðfestingar) konungs. En þó getur konungur, þegar brýn nauðsyn ber til milli þinga, gefið út bráðabirgðalög. Skulu þau ætíð lögð fyrir næsta þing á eftir, og ef Alþingi samþykkir þau ekki, falla þau úr gildi. — Konungur hefir að launum úr ríkissjóði Íslands 60 þúsund krónur, sem kallast borðfé hans.

4. Alþingi er skipað 38 kjördæmakosnum þingmönnum til 4 ára. Af þeim eru kosnir óhlutbundnum kosningum 32, en þingmenn Reykjavíkur 6 að tölu eru kosnir hlutbundnum kosningum og jafnmargir þar til vara. Til viðbótar 38 þingsætum kjörinna þingmanna geta komið allt að 11 uppbótarþingsæti, sem stjórnmalaflokkar landsins fá í hlutfalli við atkvæðamagn sitt við kjördæmakosningarnar, og geta því fulltrúar á Alþingi flestir orðið 49. Þeim flokkum, sem ekki koma að neinum manni við kjördæmakosningar, hlotnast þó ekki uppbótarþingsæti. Alþingi starfar yfirleitt í deildum og nefnast þær neðrideild og efrideild. Þriðjungur þingmanna á sæti í efrideild, og eru þeir kosnir þangað af öllum þingmönnum á einum fundi, en tveir þriðjuhlutar

eiga sæti í neðrideild, svo og þeir þingmenn, einn eða tveir, sem eru umfram það, að hægt sé að skipta til þriðjunga (eins og tveggja) í deildir. Mörg mikilvæg mál eru þó afgreidd af þinginu óskiptu, og nefnist það þá sameinað þing. — Hver deild fyrir sig og einnig sameinað þing kýs forseta og varaforseta og einnig skrifara. Forsetar stýra þingfundum og eru oft fulltrúar þingsins út á við. — Alþingi er haldið árlega (kemur yfirleitt saman í febrúarmánuði og stendur fram á vor).

5. Kosningarrétt og kjörgengi til Alþingis hafa allir hinir sömu, er slíkan rétt hafa í málefnum sveita, eins og áður er lýst, með þeirri breytingu þó, að menn þurfa að hafa verið búsettir í landinu síðustu 5 ár, áður en kosningar fara fram, en þurfa hinsvegar ekki að hafa dvalizt árlangt í kjördæmi því, er þeir neyta réttarins í. Undan-teknir kjörgengi til Alþingis eru dómarar í hæstarétti. — Kosningarréttur er næsta dýrmætur réttur og örlagaríkur. Undir því er komin skipulagsheill þjóðarinnar á margvíslegan hátt, hvernig tekst um val á fulltrúum hennar á Alþingi, og er einsætt, að þangað eiga að veljast viðsýnir og þjóðnýtir menn. Vandinn og ábyrgðin hvílir því í raun rétttri á kjósendunum, hvernig skipast í þessum efnum.

6. Landið skiptist sem stendur í 26 kjördæmi.

Flest þeirra eru einmenninskjördæmi, fá tvímenningskjördæmi (2 þingmenn) og eitt kjördæmi, Reykjavík, hefir 6 þingmenn, eins og áður er sagt. Kosning í Reykjavík er hlutbundin kosning, en í hinum kjördæmunum fara fram óhlutbundnar kosningar. Framboð þingmannsefna er aðeins gilt, að komið sé skriflegt til yfirkjörstjórnar rúmlega 4 vikum fyrir kjördag, og fylgi framboðinu skrifleg yfirlýsing um að minnsta kosti 12 kjósenda og eigi fleiri en 24, og í Reykjavík minnst meðmæli 100 kjósenda og eigi fleiri en 200, styðji kosningu frambjóðandans. — Formaður yfirkjörstjórnar er sýslumaður, ef hann er búsettur í kjördæminu, en annars kjósandi þar, sem ríkisstjórnin skipar. Hina tvo, er sæti eiga í yfirkjörstjórn, velur sýslunefnd eða bæjarstjórn. — Kjördæmi skiptast í kjördeildir, og er hver hreppur kjördeild fyrir sig (jafnvel stundum fjórskiptur). Bæjum má og skipta í kjördeildir, ef þurfa þykir. — Kosningarathöfn í hverri kjördeild stjórnar undirkjörstjórn. Hreppstjóri er formaður undirkjörstjórnar, þar sem hann er búsettur, en að öðru leyti kjósa hreppsnefndir kjörstjórnarmenn. Í bæjum kjósa bæjarstjórnir undirkjörstjórnir. — Þar sem svo getur farið við kosningar í kjördæmum, að flokkur eða flokkar, sem hafa minni hluta greiddra atkvæða, fái meiri hluta þingsæta, eða fleiri en þeim ber miðað við atkvæðamagn, en aðrir aftur færri en þeim ber miðað við atkvæðamagn, hafa hin áðurnefndu uppbót-

arþingsæti verið leidd í lög. En þar sem tala uppbótarþingsætanna er takmörkuð, er þó eigi tryggt, að þau nái að fullu þeim tilgangi, sem þeim er ætlaður. Uppbótarþingsætin hljóta svo þeir fram-
bjóðendur, sem ekki hafa náð kosningu í kjör-
dæmi og eru af þeim flokki, sem varhluta hefir
farið um þingsæti í kjördæmi. Hverjir hinna
föllu frambjóðenda hvers flokks hljóta uppbót-
arsæti fer einkum eftir því, hvert atkvæðafylgi
þeir hafa hlotið í kjördæmum, og nokkuð eftir
vilja flóksstjórnar.

7. Kjörskrár til alþingiskosninga semja
hreppsnefndir og bæjarstjórnir. Séu þær árlega
fullbúnar og framlagðar almenningi til sýnis í
lok febrúarmánaðar. Á kjörskrá ber að setja eft-
ir stafrófsröð alla þá menn, er kosningarrétt
hafa, eða öðlast hann áður en skráin er gengin
úr gildi.

8. Þingmenn eru kosnir til 4 ára. Þingrof kall-
ast það, þegar umboðið til þingsetu er að kon-
ungsboði af þingmönnum tekið, áður en kjörtími
er liðinn, og er þá efnt til nýrra kosninga. Gerist
þetta einkum, þegar breyting er gerð á stjórnar-
skránni.

9. Alþingiskosningar eru leynilegar. Umbúnaði
við leynilegar kosningar er áður lýst í III. kafla
4., og við hlutbundnar kosningar í Reykjavík er

aðferðin hin sama eins og við slíkar kosningar til hreppsnefnda eða bæjarstjórna. En kjörseðlar við óhlutbundnar kosningar til Alþingis eru þannig gerðir (kjörseðill sýndur hér í sama formi, sem haft var við síðustu alþingiskosningar (23. júní 1934) :

Ari Jónsson.

Jón Helgason.

Sigurður Arnason.

Þórir Egilsson.

A. Landslisti Alþýðuflokksins.

B. Landslisti Bændaflokksins.

C. Landslisti Framsóknarflokksins.

D. Landslisti Kommúnistaflokksins.

E. Landslisti Sjálfstæðisflokksins.

Þegar kosning er byrjuð, gengur kjósandi hver eftir annan að borði því, er undirkjörstjórn situr við, fær í hendur kjörseðil, gengur með hann inn í kjörherbergið og lokar því á eftir sér og setur kross (X) framan við (til vinstri handar) nafn þess frambjóðanda eða þess landslista, er hann kys, brýtur síðan seðilinn í sama brot og hann áður var og svo gengur kjósandi með samanbrotinn seðilinn fram fyrir að borði kjörstjórnar og stingur honum sjálfur niður um rifu á loki kjör-

kassans, er á borðinu stendur. Enginn má láta aðra sjá, hvernig hann kýs, en rétt hefir þó blindur maður eða sá, sem á einvern hátt er ófær til þess að framkvæma kosninguna, að kveðja einhvern úr kjörstjórn með sér inn í kjörklefann til hjálpar. En sá er bundinn þagnarskyldu um það, hvernig kjósandi kaus. Ógildur getur kjörseðill orðið, ef kjósandi t. d. krossar bæði við nafn frambjóðanda og landslista, við nöfn fleiri en eins frambjóðanda eða fleiri en eins lista, eða ef hann setur á seðilinn einhver aukamerki. — Þegar allir atkvæðakassar úr kjördæminu hafa borizt yfirkjörstjórn, fer fram talning atkvæða á stað og stundu, er áður hafa auglýst verið. Sá, eða þeir, ef 2 skal kjósa, verður þingmaður kjördæmisins, sem flest gild atkvæði hlaut.

10. Þingmenn njóta sérstakrar verndar lögstjórnarvaldsins. Meðan á þingi stendur má ekki setja þingmann í varðhald né höfða gegn honum sakamál, nema hann sé staðinn að glæp. Og ekki verður höfðað mál gegn þingmanni fyrir þau ummæli, er hann viðhefur á þingi. Þó geta deildirnar veitt samþykki sitt til þess, að þessi forréttindi falli niður, og gilda þau þá ekki. — Þingmenn vinna eið, eða eiðgilt heit, að stjórnarskránni, og eru með því bundnir við að vinna að löggjafarmálum á grundvelli þess þjóðskipulags, er í henni felst. En jafnan skulu þingmenn fara eftir sannfæringu sinni, og skerist í odda með

henni og vilja kjósenda þeirra, þá á sannfæringin að ráða. Sómi er það hverjum manni, að honum sé falin þingseta og íhlutun um þjóðfélagsmálin. En vandi mikill og ábyrgð hvílir á herðum hans. Alþingi er virðuleg stofnun og þjóðinni örlagarík, og mundi sú kynslóð á tvísýnni gæfuleið, er sýndi því óvirðingu í ræðu og riti.

11. Meðferð löggjafarmála á Alþingi. Frumkvæði að lögum, eða réttur til þess að gera uppástungur um löggjafarefni, er bæði hjá ríkisstjórn og Alþingi, en ekkert mál kemst fyrir þingið, nema stjórn eða einstakir þingmenn flytji það. Uppástungur í lagaformi, sem lagðar eru fyrir Alþingi, nefnast frumvörp til laga, og eru ýmist stjórnarfrumvörp eða þingmannafrumvörp. Frumvarp má leggja fyrir hvora þingdeild sem vill, nema frumvarp til fjárlaga (lög um tekjur og útgjöld þjóðarbúsins) og fjárukalög; þau eru einungis lögð fyrir sameinað þing og afgreidd þar við 3 umræður. — Margar fastanefndir skipar Alþingi, til þess að gera álit og tillögur um frumvörp þau, sem fram koma. Frumvarp er til dæmis lagt fyrir neðrideild. Á deildarfundi er það tekið á dagskrá og til 1. umræðu. Er þá aðalefni frumvarpsins rætt og meginstefna. Ef frumvarpið nær að komast lengra, er því að lokinni 1. umræðu vísað til 2. umræðu. Þá eru rædd einstök atriði þess og breytingartilögur, sem yfirleitt koma flestar við 2. umræðu,

og þegar umræðum er lokið, er því vísað til 3. umræðu. En jafnan verða 2 nætur að liða á milli umræðna, nema deildin leyfi með atkvæðagreiðslu afbrigði frá þingsköpum (en þau eru starfsreglur þingsins) um hraðari gang málsins. Við 3. umræðu eru ræddar breytingartillögur, er fram hafa komið, og frumvarpið í heild, og síðan fer atkvæðagreiðsla fram. Frumvarp er fallið, ef meiri hluti atkvæða gengur á móti eða ef jöfn eru atkvæði, og er hægt að fella frumvarp við hvaða umræðu sem er. En nái frumvarpið samþykki, er því vísað til efrideildar. Hlýtur það jafnan alla sömu meðferð þar, eins og nú var lýst, eða að þar falla um það 3 umræður. Sé frumvarpið samþykkt við 3. umræðu í efrideild, óbreytt eins og það kom frá neðrideild, er það afgreitt sem lög frá Alþingi. En breyti efrideild frumvarpinu á einhvern hátt, gengur það, þegar lokið er 3. umræðu í efrideild, til einnar umræðu í neðrideild. Sé þar engin breyting á frumvarpinu gerð, afgreiðist það sem lög. En geri neðrideild einhverja breytingu, gengur frumvarpið nú til einnar umræðu í efrideild. Nái það þá óbreytt samþykki deildarinnar, eins og það kom síðast frá neðrideild, afgreiðist það sem lög. Gerist hinsvegar enn breyting á frumvarpinu, ganga báðar þingdeildir á einn fund, sameinað þing, og taka þar frumvarpið til meðferðar. Getur það nú eigi lengur hrakizt, og hlýtur því annaðhvort samþykki eða synjun. Til þess að frumvarp afgreið-

ist sem lög, þarf um það minnst 6, mest 9 umræður (nema fjárlög), eins og að framan er sýnt. Á þetta skipulag að vera því til tryggingar, að lög þjóðarinnar séu vel hugsuð og vandlega gerð. Oft dagar frumvörp uppi í þinginu, »sofna í nefndum«, sem kallað er. — Almenníngur hefir að jafnaði rétt til að hlýða á umræður á þingi að svo miklu leyti sem húsrúm leyfir. — Ræður þingmanna eru skrifaðar upp af þingskrifurum og gefnar út í Aþingistíðindunum.

12. Þingræði kallast það, þegar meiri hluti þings ræður því, hverjir ráðherrar eru, þeir menn, er hafa í höndum æðsta framkvæmdarvald ríkisins. Konungur skipar að vísu ráðherra samkvæmt stjórnarskránni, ef hann fær einhvern til þess að undirrita skipunarbréfið með sér, annaðhvort fráfaraandi forsætisráðherra, eða þann, er við tekur. En í reyndinni er það svo, að þegar stjórnarskipti verða, leggur konungur vandann yfir á herðar meiri hluta þings og felur honum (eða manni úr honum) að mynda nýtt ráðuneyti (tilnefna nýja ráðherra). Þegar meiri hluti þings hefir komð sér saman um ráðherraefni, gefur hann konungi bendingu um það, og skipar svo konungur ráðherra eftir þeim bendingum. Þetta skipulag á að tryggja það, að ráðherrar ríkisins séu jafnan í samræmi við meiri hluta þings, þess hluta, er ræður því, hvað verður að lögum. Þegar konungur staðfestir lög, þarf ráðherra að undir-

skrifa lögin með honum til þess að þau öðlist lagagildi. Væri ráðherra minnihlutamaður á þingi, mundi hann neita því, að undirskrifa með konungi þau lög, sem snerta alvarleg stefnumál. En þá heftist framgangur laga, og stjórnarskipti yrðu jafnvel óumflýjanleg. Auk þessa á sú trygging að felast í þessu skipulagi, að ráðherrar vinni með meiri áhuga og alúð að framkvæmdarstörfum ríkisins heldur en væri um minnihlutamenn. — Ef ráðherra ræður konungi til þess að staðfesta lög, gerir hann jafnan svo. Ef konungur tæki til sinna ráða og neitaði að staðfesta lög gegn tillögum ráðherra, mundu ráðherrar hans beiðast lausnar frá embætti. Þá yrði konungur þegar í stað að gera tilraun til þess að skipa nýja stjórn. En væri hér um kappsmál að tefla, gæti svo farið, að enginn íslenskur ríkisborgari gæfi kost á sér til ráðherraembættis. Þá væri ríkið stjórnlaust, því að þá vantaði ráðsmenn beggja aðilja löggjafarvaldsins, ráðherrana (sbr. Norðmenn 1905). — Mjög er deilt á þingræðisskipulagið á seinni tímum, og er þó torvelt að sjá, hvað betur mætti duga. Af þingræðinu leiðir flokkaskiptingu í stjórnámálum og illviga baráttu löngum milli flokkanna, einkum við kosningar. Kemur þar margt fram, sem ætti í láginni að liggja, og engu veldur nema sársauka og sálar-tjóni. Á hinn bóginn ættu menn með þegnlegum þroska að geta sótt um málefni og stefnur með röksemdum einum og fullum drengskap.

13. Ráðherrar eru 3 á Íslandi, og nefnast þeir eftir verksviði hvers dómsmálaráðherra, fjármálaráðherra og atvinnumálaráðherra. En nánari verkaskipting milli þeirra fer nokkuð eftir aðstæðum hverju sinni. Einn af þeim er jafnframt forsætisráðherra. Þeir eru framkvæmdarstjórar löggjafarvaldsins, hafa úrskurðarvald í ýmsum efnum, veita ýms embætti, undirbúa stjórnarfrumvörp til Alþingis og hafa umsjón og eftirlit með embættisfærslu og starfsemi í þarfir ríkisins. Hver ráðherra hefir sína stjórnardeild, sem kallast ráðuneyti. Í hverju ráðuneyti er skrifstofustjóri (fastur embættismaður), fulltrúar og ritarar. Skiptist meðferð og afgreiðsla mála eftir eðli þeirra milli ráðuneytanna. Ráðuneyti kallast öll saman stjórnarráð. — Ráðherraembætti er virðuleg staða, og skiptir miklu, að hana skipi góðir menn, hagsýnir og viðskyggir. Ráðherrar hafa á ýmsa lund góða aðstöðu til ráða og framkvæmda um allskonar þjóðþrif, og sámir ekki góðum þegnum og þroskuðum mönnum að óvirða þá og stöðu þeirra, nema á þeim hvíli rökstuddar sakir. Ef ráðherra er sakadur um að hafa brotið lög í starfi sínu, eða misbeitt embættisvaldi sínu eða vanrækt embættið, getur Alþingi kært hann fyrir landsdómi. Í landsdómi sitja 30 menn, sem heima eiga viðsvegunum land. Sé dómurinn kvaddur saman til starfa, er hann ruddum eftir vissum reglum, unz eftir

verður helmingur dómenda, er úrskurð fellir um sök ráðherrans. Landsdómur hefir enn aldrei verið kvaddur saman. — Samkvæmt þingræðis-skipulaginu beiðast ráðherrar lausnar og leggja niður völd, þegar svo skipast, að minnihluti þings stendur að baki þeim. — Ráðherraskipti hafa oft orðið hér, síðan vér fengum innlenda ráðherra-stjórn 1904. En tíð ráðherraskipti eru fremur óheppileg og bera vott um rugling og riðlun í þjóðmálum. Er það auðskilið, að nýjum mönn-um láta ekki liðlega verk fyrst í stað, verk, sem þeir eru ókunnir að mestu, nema eftir afspurn.

V. kafli. — Umboðsstjórnin.

1. Stjórnarskráin mælir svo fyrir, að framkvæmdarvaldið sé hjá konungi. En þetta vald felur hann í reyndinni öðrum, embættismönnum og sýslunarmönnum ríkisins, og nefnist það umboðsvald. Fjöldi manna vinnur að þessum málum og framkvæmir þannig konungsvilja. En í raun rétttri er hér um framkvæmd þjóðarviljans að ræða, því að það er þjóðin, sem hefir skipu-lagsmálin í hendi sér með kosningarréttinum og þingræðinu.

2. Rekstur ríkisbúsins. — Útgjöld ríkisins nema árlega milli 10 og 15 miljónum króna. Þessi útgjöld eru aðallega þrenns konar:

1. Útgjöld í þarfir einstaklinga. 2. Útgjöld í þarfir þjóðfélagsdeilda (hreppur, sýsla, bær). 3. Útgjöld í þarfir þjóðfélagsins í heild. Grípa þó þessar þarfir oft hver inn í aðra á ýmsan hátt.

3. Útgjöld ríkis í þarfir einstaklinga er ýmskonar styrkur, sem veittur er einstökum mönnum. Námsstyrkur allskonar er mjög algengur. Í skólum innanlands er styrkur þessi lítill að jafnaði (húsaleigustyrkur). En efnilegir, félausir stúdentar, sem erlenda háskóla sækja, fá all-ríflegan styrk, og er þó takmörkuð tala þeirra, er slíkan styrk fá árlega. Styrkur er veittur mönnum til sérfræðináms og listanáms. Ef einhver finnur upp ný tæki eða leitar uppfundinga, er að haldi mættu koma, fær hann oft styrk af ríkisfé. Styrkur til utanfara er mönnum stundum veittur, til þess að þeir kynni sér menningarháttu annarra þjóða í einhverjum efnum. Skáld, rithöfundar og listamenn, þótt af námsbraut séu komnir, fá margir árlegan styrk, til þess að þeir geti unnið að þessum efnum og notið hæfileika sinna. Hér á landi er þetta sérstaklega nauðsynlegt, sakir fámennis þjóðarinnar, sem veldur því að fjárvon er lítil af framleiðslu bókmennta og lista. Allur slíkur styrkur er veittur í því augnamiði að auka getu einstaklingsins, er nýtur hans, til þess að verða þjóð sinni sem bezt að líði, og að pund hæfileika hans grafist ekki í jörðu sakir aðstöðuleysis, svo sem orðið hefir um margan Íslending. En nauð-

synlegt er, að fjárveitingarvaldið (Alþingi og ríkisstjórn) gæti varfærni í þessum efnum og leiti sér jafnan góðra heimilda um efnivið þann, er styðja skal, svo hætta verði lítil á því, að fé sé þar á glæ kastað.

4. Útgjöld í þarfir þjóðfélagsdeilda eru allskonar styrkur til staðbundinna umbóta, sem mönnum þar um slóðir verða einkum til hagsmuna. Má þar til nefna vegagerðir og brýr, sem stórfé er varið til árlega. Slíkar umbætur koma fyrst og fremst að notum þeim mönnum, er heima eiga í grennd við þær, en einnig alþjóð manna að því leyti, sem þetta kemur langferðamönnum að notum og eykur líka hagsæld þjóðfélagsins. Því að bætt aðstaða til baráttu í lífinu til handa einum eða fleiri, ef hún er notuð á réttan hátt, er heildinni að gagni. Þá má og nefna hafnarbætur, er stórum aukast nú á síðustu árum, og styrk til byggingar skólahúsa og sjúkraskýla.

5. Útgjöld í þarfir þjóðfélagsins í heild eru þyngst í vöfum og mest fyrirferðar. Þar tilheyra öll laun embættismanna og starfsmanna ríkisins, skólahald allskonar og bygging skólahúsa, heilbrigðismál, póstgöngur á sjó og landi, lagning síma og rekstur símastöðva, landhelgivarnir (landhelgi nær 3 sjómílur frá landi), styrkur til ýmsra menningarfélaga (sjá um þau síðar), afborganir og vextir lána o. m. fl. — Sú fjárstjórn

þykir góð, ef gætt er í hvívetna nákvæmrar hagsýni í meðferð almannafjár, en þó jafnframt allar viturlegar framfarir studdar eftir megni.

6. Tekjur ríkissjóðs eru: Fasteignatekjur, pósttekjur, símatekjur, beinir skattar, óbeinir skattar (tollar); ennfremur stimpilgjöld og afgreiðslumerkjatekjur, sektir t. d. fyrir landhelgisbrot, erfðafjárgjald o. m. fl. Fasteignatekjur (tekjur af eignum, sem seldar eru á leigu) nema eigi miklu fé. Megintekjur ríkissjóðs eru skattar og tollar.

7. Beinir skattar nefnast þau gjöld í ríkisþarfir, sem á menn eru lögð beinlínis og þá oftast eftir efnahag þeirra. Þessi gjöld eru: fasteignaskattur, tekjuskattur og eignaskattur. Skylt er öllum að gera árlega framtal til tekjuskatts og eignaskatts á eyðublöðum, sem til þess eru prentuð, og eru þar allnákvæm fyrirmæli og skýringar um það, hvernig framtal skuli gera, en margbrotin nokkuð og flókin. Eignaskatt greiðir hver sá maður, sem á 5 þúsund króna skuldlausu eign eða meira, og fer skatturinn síhækkandi eftir því, sem eignarupphæð er meiri. Tekjuskatt greiðir hver maður, sem hefir 1 hundrað króna skattskyldar tekjur eða meira, og stighækkar einnig sá skattur eftir tekjuhæð. — Skattanefndir í sveitum (hreppum og bæjum) reikna út tekjuskatt og eignaskatt

manna eftir framtölum þeirra. Í skattanefnd í hreppum sitja 3 menn, hreppstjóri, sem er sjálfkjörinn og formaður nefndarinnar, einn kosinn af hreppsnefnd (ásamt varamanni) og einn útnefndur af sýslumanni. Í bæjum eru í skattanefnd bæjarstjóri, einn maður útnefndur af bæjarfógeta og einn kosinn af bæjarstjórn. Í Reykjavík annast skattstjóri þessi störf. — Yfirskattanefnd er í hverri sýslu og bæ. Skipar þar forsæti sýslumaður eða bæjarfógeti, og á sú nefnd að yfirskoða alla skattgerðina. Hið æðsta eftirlit í þessum málum hefir ríkisskattanefnd, sem skipuð er af fjármálaráðherra. — Vanræki einhver að telja fram til skatts, áætla skattanefnd eignir hans og tekjur, og ber að gera það svo ríflega, að ætla megi að skattþegn hagnist eigi á vanrækslnni. — Rísi ágreiningur milli skattþegns og nefndar, má skjóta honum til yfirskattanefndar og síðan til ríkisskattanefndar, sem úrskurðar til fullnaðar, nema dómsmál sé. — Niðurjöfnunarnefndir útsvara eiga aðgang að skattaframtölum manna, en eiðgildu þagnarheiti eru þær bundnar um efni þeirra út á við. — Sá, sem telur fram til skatts, er um það bundinn drengskaparheiti að segja þar allt, er hann veit sannast um hag sinn. Gefst þar hverjum manni gott tækifæri til þess að efla manndóm sinn og æfa þegnlegar skyldur. Sá er góður þegn og skilur afstöðu sína til þjóðfélagsins, er fúslega tekur á herðar sér byrðar þess í hlutfalli við aðra.

8. Tollar nefnast óbeinir skattar af því, að þeir eru lagðir á vörur þær, innfluttar og útfluttar, sem þjóðin notar, leggjast á vörurnar án þess að nokkuð beri á þeim sérstaklega, en seilast þó niður í vasa hvers mannsbarns á landinu. Tollar eru bæði innflutningsgjald og útflutningsgjald. Útflutningsgjald er einkum greitt af ýmsum sjávarafurðum og leggst því á útflytjendur. Innflutningsgjald er margskonar. Sumt af því er lagt á einingu máls eða þunga á vissum vörutegundum (kaffitollur, sykurtollur, tóbakstollur o. m. fl.). Sumt er almennur vörutollur. Eru innfluttar vörur greindar í flokka, og tollur lagður mishár á eftir eðli varanna. Loks er verðtollur; miðast hann við verð varanna, og hefir mörgum þótt sá tollur koma óþyrmilega niður. Þeir, sem vörur flytja inn (kaupfélög, kaupmenn og fleiri) verða að greiða tolla þessa í hendur gjaldheimtumanna ríkissjóðs, en þeir eru sýslumenn og bæjarfógetar. Sérhver verzlun leggur þá tollana við söluverð varanna eins og hvern annan kostnað, og flyzt hann þannig yfir á þá, sem vörurnar nota. Sýnt er, að hér verður stundum ójafnt og öfugt skipt gjaldabyrðunum. Fátækur fjölskyldumaður hefir 10 manns í heimili. Við hlið honum býr einhleypur efnamaður. Daglegar nauðsynjar þessara 11 manna geta verið líkar hvers um sig. En fjölskyldumaðurinn greiðir þá tífalda upphæð í tollum til ríkissjóðs móts við einhleypinginn. Vitaskuld greiðir einhleypi efna-

maðurinn beina skatta fram yfir hinn. En upphæð þeirra verður sjaldan í hlutfalli við tollana. — Flestir telja tollskipun þessa vandræðamál á ýmsan hátt. En vandi er úr að bæta og að finna hagfellt og réttlátt skipulag í þessum efnum, og hefir öðrum þjóðum auðugri og stærri ekki tekizt það betur. — Tollar eru að miklu leyti dulbúinn nefskattur.

9. Lán verður ríkisstjórnin að taka, þegar lögmætar tekjur ríkissjóðs hrökkva eigi til framkvæmdanna. Einkum er þetta gert, þegar í framkvæmdir er ráðizt, sem gerast þurfa á skömmum tíma, en mikið fé kosta (hafnargerðir, landssím-inn í upphafi, stórbyggingar í þarfir alþjóðar o. fl.). En varúðar verður þing og stjórn að gæta í þessum efnum. Íslendingar eru félítill þjóð og þurfa að fá mikið af lánsfé sínu hjá erlendum þjóðum, sem veð taka í ríkiseignum eða tekjum ríkissjóðs. Veltur því í raun og veru slík ábyrgð yfir á alþjóð manna og getur orðið hættuleg fjárhagslegu og stjórnarfarslegu sjálfstæði voru, ef eigi er þar staðið á verði. Fjárveitingarvaldið verður að stefna að því marki, að Alþingi afgreiði fjárlög að jafnaði án tekjuhalla.

10. Menntamál. — Til þeirra er varið miklu fé, enda líta nú flestir svo á, að fræðsla og menntastarfsemi ýmiskonar vinni drjúgum að því, að einstaklingar þjóðfélagsins fái notið hæfi-

leika sinna. Skólar hér á landi eru alþýðuskólar, sérfræðaskólar, menntaskólar og háskóli. — Alþýðuskólar veita almenna fræðslu stig af stigi án þess þó, að enn sé skipulagt samband milli þeirra. Þessir skólar eru: barnaskólar, unglingaskólar, héraðaskólar og gagnfræðaskólar. Barnafræðsla hér á landi er komin í skipulegt horf, þótt allir muni sammála um, að enn skorti þar á æskilegan árangur, enda hnígur nú viðleitni löggjafarvaldsins allmjög í áttina til umbóta barnafræðslu. Skyld er börnum 10 til 14 ára (og mjög víða nú 7 eða 8 til 14 ára) að njóta lögskipaðrar fræðslu og að sýna kunnáttu sína á opinberu prófi árlega. Þessa kvöð, er nefnist skólaskylda, leggur þjóðfélagið á með það fyrir augum, að öll börn 14 ára, eða um það leyti sem þau fara að vinna fyrir sér, standi líkt að vígi í baráttu lífsins að því er snertir frumstig almennrar fræðslu. En jafnframt tekur sveit og ríki á sínar herðar kostnað þann, er af slíku námi leiðir, nema námsbækur, ritföng og önnur persónuleg tæki við námið, en slíkt fá þó fátæk börn frá sveitarsjóði, ef vandamönnum eru þau kaup um megn, án þess að nokkur réttindamissir fylgi. Barnafræðslan er í fernskonar formi:

a. Eftirlit með heimafræðslu. Fer þá kennarinn milli heimilanna, setur börnum þar fyrir námsefni til ákveðins tíma og leiðbeinir

heimamönnum, hvernig þeir skuli veita börnum hjálp. Þetta skipulag er óvíða notað og hvergi í þéttbýli eða bæjum.

b. *Farskólar*. Þar á hvert barn að njóta kennslu eigi skemur en 12 vikur og kennir þá farkennari á 2 stöðum á vetri. Til er þó, að farkennslu er þrískipt í einu skólahéraði, og kennsla á hverjum stað er þá 8 vikur.

c. *Heimangönguskólar*. Þeir skólar eru alstaðar í kaupúnum og bæjum og jafnvel víðar. Sækja börnin þangað daglega kennslu, og standa þeir skólar 6—7 mánuði.

d. *Heimavistar skólar*. Þar eru börnin alveg á vist, og er gert ráð fyrir, að hvert barn njóti þar náms 3 mánuði að minnsta kosti.

Skólanefnd annast stjórn barnaskóla og rekstur hans. Í hreppum eiga sæti í skólanefnd 3 menn, en í bæjum 5. Skipar fræðslumálastjórinn formann skólanefndar. Í hreppum eru 2 skólanefndarmenn kosnir af atkvæðisbærum mönnum í sveitarmálum. Fer sú kosning fram á vorhreppaskilabingi um leið og kosið er til hreppsnefndar, og gildir til 3ja ára, eins og nú er, en verður væntanlega til 4 ára framvegis. Í bæjum kys bæjarstjórn 4 menn í skólanefnd. — Sveitarstjórn veitir fé til skólahaldsins samkvæmt áætlun skólanefndar. Rísi ágreiningur um þau mál, sker fræðslumálastjórnin úr. Skólanefnd ber

að hafa umsjón með skólahúsi og annast viðhald þess.

Fræðslumálastjórnin skipar barnakennara. Laun þeirra greiðast að hálfu leyti úr sveitar-sjóði (minna þó til farkennara), en hinn helm-ingur greiðist úr ríkissjóði og auk þess aldurs-uppbót og dýrtíðaruppbót, meðan hún helzt. Í bæjum greiðist aðeins $\frac{1}{3}$ launa úr ríkissjóði. — Fræðslumálastjóri ríkisins hefir yfirmsjón með öllum skólum í landinu öðrum en háskólanum.

Unglingaskólar eru víða, en nokkuð lausbyggðir og lítt samræmdir enn þeim skólum er við taka. Veita þeir fræðslu þeim unglingum, sem lokið hafa fullnaðarprófi í barnaskóla, eru lausir undan skyldunámi, en æskja frekara náms. Unglingaskólar flestir standa 1 vetur. Njóta þeir styrks úr ríkissjóði og að jafnaði úr sveitarsjóði og hafa auk þess skólagjöld frá nemendum.

Sérstök tegund unglingaskóla eru héraðs-skólarnir, sem nú hafa nokkuð verið sam-ræmdir. Er þar kostur á námi 2 til 3 vetur. Þar er því meira kennt en í venjulegum unglingaskól-um og með nokkuð öðru sniði. Þar eru heimavist-ir, og sækja þangað nemendur frá ýmsum byggð-um lands, þar sem venjulega unglingaskólar eru staðbundnir að því er nemendur snertir.

Gagnfræðaskólar eru 3 í Reykjavík og 1 á hverjum stað: Vestmannaeyjum, Hafnarfirði, Ísafirði, Siglufirði og Norðfirði og 2 á Akureyri.

Er þar ekki minna en 2 vetra nám til gagnfræðaprófs og kenndar almennar námsgreinar og án þess að kennslan stefni að nokkru ákveðnu marki öðru en því að búa nemendur undir hvaða starf eða stöðu sem vera skal. Heimavistir eru að sumu leyti í þessum skólum.

Sérfræðaskólar eru margir. Allir veita þeir almenna fræðslu að meira eða minna leyti, en öll stefnir hún að ákveðnu marki, sem hver slíkur skóli er við bundinn. Helztu sérfræðaskólar eru þessir:

a. Kennaraskólinn í Reykjavík. Þar er 3 vetra nám, námsgreinar líkar sem í gagnfræðaskóla, en þó nokkru fleiri og kenndar með öðru sniði með það fyrir augum að gera nemendur hæfa barnakennara. Eru námskröfur strangar þar, svo sem vera ber, enda eru nemendur allþroskaðir, þegar þeir koma inn í skólann (18 ára, nema undanþága sé gerð).

b. Kvennaskóli er í Reykjavík og húsmæðraskólar á ýmsum stöðum. Er kennslan þar að mestu miðuð við það að búa konur undir sérstakan verkahring þeirra.

c. Bændaskólar eru á Hólum og Hvanneyri. Þar er stefnt með fræðslunni að sérmenntun bændaefna eða því, er sveitabúskap má að haldi koma.

d. Stýrimannaskólinn í Reykjavík

stefnir að því með fræðslu sinni að kenna mönnum sjómannafræði, þ. e. gera þá hæfa til þess að verða skipstjórnarmenn á smærri og stærri skipum. Auk þess þurfa nemendur að vera lengi í förum til verklegra æfinga í sjómennsku. — Einnig er vélstjóraskóli í Reykjavík, og vélfræðanámsskeið eru háð víða um land. Eru þau námsskeið einkum til fræðslu þeim, er með mótorbáta fara. Ennfremur er rafmagnsfræðadeild við vélstjóraskólann í Reykjavík.

e. Verzlunarskólar eru 2 í Reykjavík: Samvinnuskólinn og Verzlunarskóli Íslands. Stefnir þar fræðslan að samvinnufræðum og kaupskaparþekkingu.

f. Iðnskóli er í Reykjavík og á Akureyri. En fullkomna verkfræðiskóla vantar oss, og þurfa þeir, er slík fræði vilja stunda, að sækja til útlanda.

Menntaskólar eru 2 á landinu, í Reykjavík og á Akureyri. Það eru skólar sem hafa rétt til þess að útskrifa stúdenta, en svo kallast þeir menn, sem réttindi eiga til þess að stunda háskólanám. Þegar gagnfræðanámi er lokið í skólum þessum, byrjar hið eiginlega menntaskólanám, þ. e. sérstakur undirbúningur undir háskólanámið, eða með öðrum orðum: almennur undirbúningur vísindanáms. Náms tíminn til stúdentsprófs er oftast 6 ár með gagnfræðanáminu.

Háskóli Íslands skiptist í 4 deildir: heimspekideild, læknadeild, guðfræðideild og lögfræðideild. Í heimspekideild er fyrst og fremst kennd almenn heimspeki (sálarfræði, rökfræði o. fl.), sem er undirbúningur undir framhalds-háskólanám, en einnig norræn (íslensk) málvísindi, bókmenntir og saga. Í þeirri deild starfa einnig oft erlendir sendikennarar, er veita fræðslu um menntir sinna þjóða (einkum mál og bókmenntir). Hver hinna deilda háskólans stefnir í náminu að sínu marki svo sem nafn hennar bendir til. Háskólanám stendur yfir að jafnaði 4—6 ár. Kandiðat nefnist sá, er lokið hefir háskólaprófi, og eru þeir menn hæfir til embætta hver í sinni grein, svo og þeir, sem námi ljúka við erlenda háskóla. En þangað sækja allmargir í þeim greinum, sem hér vantar. Háskólakennarar kallast prófessorar og sumir dósentar fyrstu kennsluár sín.

Listanám verða menn allmjög að sækja til útlanda, því að hér eru engir fastir listaskólar nema hljómlistar skólinn í Reykjavík.

Námsbrautin er erfið og löng, einkum ef stefnt er til hátinda skólamenntunar. Og víst eru fræði góð og nauðsynleg. En utanveltu við lífið og án bóta fyrir breytni og hjartalag geta þau orðið hefndargjöf. Námið þarf fyrst og fremst að vera mann ræktun, ef ávextir þess eiga að reyn-

ast góðir. Gróandin þarf að vakna hjá manningum af völdum námsins. Námið þarf að gera sál hans að gróðrarstöð góðra hugsana og áforma.

Félög til menningarþarfa eru hér nokkur. Merkust þeirra eru: 1. Hið íslenska bókmenntafélag, sem unnið hefir að útgáfu góðra bóka rúma öld, bæði vísindalegra og rita við alþýðuhæfi (árgjald 10 krónur). 2. Hið íslenska þjóðvinafélag (árstillag 8 kr.), sem um langt skeið hefir gefið út alþýðleg fræði og skemmtibækur. 3. Sögufélagið, sem gefur út ýms nytsöm heimildarrit í sögu landsins. 4. Fornritafélagið, er annast nýja útgáfu fornsagna. Þessi félög eru öll hér á landi. 5. Fræðafélagið í Kaupmannahöfn, sem vinnur að útgáfu rita í þarfir íslenzkrar þjóðmenningar bæði fyrr og nú. 6. Þjóðræknisfélagið í Vesturheimi, sem vinnur að viðhaldi hins íslenska þjóðernis þar í álfu og leitast við að treysta og tryggja bönd milli Íslendinga vestan hafs og austan. — Nokkurn styrk hafa ýms þessi menntafélög af ríkisfé.

Söfn í þarfir lista og vísinda eru hér skammt á veg komin, svo sem að líkindum ræður, þar sem þjóðin er fámenn, og skammt er síðan hún fór að neyta krafta sinna. Þó þokast nokkuð í áttina í þessum efnum, og verður námsmönnum í Reykjavík að nokkru liði, þar sem helztu söfnin eru. Náttúrugripasafnið fræðir um

dýr, plöntur og steintegundir. Þjóðmenjasafnið geymir muni og menjarliðinna alda, og er þeim mönnum til stuðnings, er kynnst vilja menningu og sögu þjóðarinnar. Landsbókasafnið er nú allstórt orðið, og eru þar bæði handrit forn og frá seinni tímum og svo prentaðar bækur, innlendar og útlendar. Þjóðskjalasafnið geymir einkum forna samninga og réttarskjöl. Vísi að málverkasafni á ríkið og frumlega og fagra byggingu úr steini með höggmyndum (og málverkum) Einars Jónssonar. — Listræn menning og vísindalíf á erfitt uppdráttar hjá oss í samanburði við stærri og auðugri þjóðir. En víða kemur það í ljós, að íslenzkurandi á í þessum efnum frumleik og afl. — Ljóðagerð er mikil, en minna um skáldsögur og sjónleiki, þótt allmikillar þróunar kenni þar reyndar á síðari árum. — Hljómlist er á hröðu framfaraskeiði. — Bókagerð af ýmsu tagi er mikil hér á landi að tiltölu við fólksfjölda, og má þar með telja blöð og tímarit. Margt af þessu er þarft og þjóðnýtt, en sumt gagnslaust og verra en það (illa þýtt sagnarúsl, sem eyðir fé, spillir smekk manna og leiðir afvega vanþroskaða menn). — Bókasöfn í bæjum og sveitum eru allvíða og lestrarfélög, þar sem bækur eru keyptar í sameign og ganga manna í milli. Til þeirra er veittur nokkur styrkur af opinberu fé. — Menningarsjóði ríkisins er ætlað að styrkja listir og vísindi.

Bindindisstarfsemi er mikil á landi hér. Stórstúka Íslands er fjölþættur félagsskapur til verndar og eflingar bindindi og hefir deildir víðsvegar um land.

11. Kirkjumál. Stjórnarskráin kveður svo á, að trúfrelsi sé á landi hér. Í þessu felst, að hverjum einstaklingi sé það einkamál án íhlutunar ríkisvaldsins, hverju hann trúir, og að guðsdýrkun manna eigi að byggjast á samtakafrelsi þeirra en engum lagaboðum af hálfu ríkisins. En þetta trúfrelsi er raunar meira í orði en á borði, því að jafnframt er svo fyrir mælt, að hin evangélisk-lúterska kirkja skuli vera þjóðkirkja á landi hér. Að vísu er mönnum ekki skylt að teljast til þjóðkirkjunnar. En gjöld til presta og kirkju þirfa menn eigi að síður að greiða, nema þeir heyri til viðurkenndum söfnuði utan þjóðkirkju, eða kjósa heldur að greiða sama gjald til háskóla Íslands. Og alveg sérstaka vernd veitir ríkið þessari kirkjudeild með því að kosta fræðslu presta, veita þeim embætti, greiða laun þeirra, styðja að byggingu kirkna o. fl.

Fríkirkja eða fríkirkjusöfnuðir kallast samfélag þeirra manna, sem af einhverjum ástæðum hafa sagt sig úr þjóðkirkjunni. Verða þeir á eigin kostnað að byggja sér kirkju og launa presti sínum sjálfir. Fátt er um slíka söfnuði hér.

Söfnuður kallast þeir menn, er þjónustu

þiggja af lögmætum presti og sókn eiga að vissri kirkju.

Kirkjusókn er ábúðarsvæði þeirra manna, er eina kirkju sækja og kallast kirkjan sóknarkirkja þeirrar sóknar. Prestakall nefnist svæði það, er einn prestur þjónar, og eru það oft margar kirkjusóknir. Á seinni tímum hefir prestaköllum mjög fækkað hér, en mörg þeirra stækkað að sama skapi.

Sóknargjöld kallast þau gjöld, sem lögð eru á safnaðarmenn í þarfir prests og kirkju. Eru gjöld þessi nefskattur, jafnt gjald á alla, ríka sem óríka. Gjaldskyldir eru allir frá 15 ára aldri, og eins, þótt gjaldþegn sé rúmfastur eða þurfamaður. Koma því gjöld þessi ærið misjafnlega niður, þegar litið er á efni og ástæður manna. En skipun þessi er rökstudd með því, að allir hafi jafnt fyrir sálu að sjá, hvað sem líður jarðneskum hlutum. Sóknargjöld eru á nef hvert gjaldskyldra manna kr. 2.75, og má hækka þau með samþykki lögmæts safnaðarfundar. Af gjöldum þessum greiðist í prestlaunasjóð ríkisins kr. 1.50 fyrir hvern gjaldþegn, en kr. 1.25 til sóknarkirkjubarfa. Með vissum skilyrðum má hækka þessi gjöld og lækka, og ef sú hækkun hrekkur ekki til, jafnar sóknarnefnd því, er á vantar tekjur, niður á gjaldþegna eftir efnum og ástæðum. Sá hluti sóknargjalda, sem fer í kirkjubarfir, gengur til þess að standa straum af kostnaði

þeim, er af kirkjuhaldi leiðir. Kostnaður þessi er viðhald kirkju (oft afborgun og vextir láns, er tekið var til kirkjubyggingar), þóknun til söngstjóra og meðhjálpara, lýsing og hitun, viðhald og hirðing kirkjugarðs, messuklæði, kaup graf-tækja og viðhald þeirra o. fl.

Sóknarnefnd stýrir safnaðarmálum og kirkjuhaldi. Í henni eiga sæti 3 menn, ef í söfnuði er eigi fullt þúsund manna. En ef fleiri eru, þá mega 5 vera í sóknarnefnd, og svo er í flestum bæjum. — Auk þeirra fjárhagsmála, sem um er rætt hér að framan í sambandi við sóknargjöld, ber sóknarnefnd að vera presti til aðstoðar um siðgæðismál og samlyndi í söfnuðinum. Sóknarnefnd er kosin til 6 ára, og fer frá meiri og minni hluti hennar á vixl. Nefndin kys sér formann og skiptir með sér störfum. Menn lögráða og með óflekkað mannorð eiga þar kosningarrétt.

Héraðsnefnd er í hverju prófastsdæmi. Í henni á prófastur forsæti, og með honum sitja í nefndinni prestar í prófastsdæminu og safnaðarfulltrúar, sem kosnir eru á safnaðarfundum, 1 fyrir hvern söfnuð. Héraðsnefnd heldur fund með sér einu sinni á vori hverju. Þar eru reikningar kirkna úrskurðaðir og ýms áhugamál rædd, er snerta kirkjulíf og andlega starfsemi í héraðinu.

Prestar hljóta embættisnám í guðfræðideild háskóla Íslands eða erlends háskóla. Þegar þeir

hafa lokið kandidatsprófi, hafa þeir rétt á, ef þeir eru 25 ára að aldri, að gefa kost á sér til prestsembættis í einhverju prestakalli. Framboð um þetta þurfa þeir skriflega að afhenda kirkjustjórninni, áður en umsóknarfrestur hins lausa prestakalls er liðinn. Þetta framboð nefnist um sókn. Svo margir sem vilja geta sótt um prestakall. Úrslitum þar ræður meiri hluti atkvæðisbærra manna í safnaðarmálum, eða þeirra, sem eru 21 ára að aldri. Sóknarnefnd semur kjörskrá og stýrir kosningu í hverjum söfnuði.

Þegar umsóknarfrestur er liðinn, lætur kirkjustjórnin prenta kjörseðla með nöfnum umsækjendanna í stafrófsröð. Sendir hún síðan hverri sóknarnefnd í prestakallinu nægilega marga kjörseðla, og ákveður prófastur kjördag, stað og stund. Kjördagur skal vera sunnudagur, og kosning að jafnaði framin í kirkju. — Kjörseðill lítur þannig út:

Ari Valgarðsson.
× Árni Helgason.
Geir Sigurðsson.
Jón Einarsson.

Umbúnaður kosningar og athöfn fer fram á sama hátt sem áður er sagt um leynilegar kosningar.

Kjósandinn setur kross (X) framan við (til vinstri handar) nafn þess prests eða prestsefnis, er hann kýs, eins og sýnishornið bendir á. — Lögmæt er prestskosning, ef helmingur kjósenda hefir greitt atkvæði, og meiri hluti greiddra atkvæða fellur á umsækjandann, og veitir ríkisvaldið honum þá prestakallið. En dreifist atkvæði þannig, að enginn umsækjandanna fái meirihluta, er kosningin ólögmæt og er það þá á valdi ríkisstjórnar, hverjum hún veitir.

Embættisstörf presta eru: messugerð á helgidögum, og einnig hin svonefndu aukaverk: barnskírn, ferming, gifting og jarðsöngur. Auk þessa gera prestar víðast manntalsskýrslur og láta af hendi ýms vottorð, er lúta að persónurétti manna. Húsvitjanir, þ. e. heimsókn presta á heimilin í söfnuðum þeirra til eftirlits fræðslu barna og samlífi manna, eru nú að mestu horfnar, enda er eftirlitið með barnafræðslu nú falið skólanefndum, prófdómendum og fræðslumálastjórn. Þó eiga prestar að stuðla að siðgæði og sáttfýsi safnaðarmanna og vera þeim hjálp og huggun á raunastundum. Og skylt er prestum að tala á milli hjóna, þ. e. leita með förtölum sínum um sættir með þeim, ef ósátt hafa orðið svo, að til skilnaðar horfir.

Föst laun hafa prestar úr ríkissjóði (prestlaunasjóði), en borgun fyrir aukaverk fá þeir

eftir verðlagsskrá (sjá síðar um landaura). Upp í launin reiknast þeim landskuld, ef þeir hafa til ábúðar jarðir, sem eru ríkiseign.

Yfirstjórn kirkjumála er í höndum þess ráðherra, er hverju sinni fer með kirkjumál. En biskupinn yfir Íslandi á þar frumkvæðisrétt og jafnvel úrskurðarvald í sumum efnum. Biskup vígir presta til embættis. Auk hans eru í landinu 2 vígslubiskupar honum og ráðuneytinu til aðstoðar. Eru það prestar, sem til þess eru kjörnir, annar búsettur í Skálholtsbiskupsdæmi forna, en hinn í Hólabiskupsdæmi. Er þessi skipun gerð til vara, svo að ekki þurfi að sækja biskupsvígslu út úr landinu, þegar biskup hverfur frá embætti. Vígslubiskupar vígja einnig stundum presta. Sem vígslubiskupar hafa þeir ekki föst laun.

12. Heilbrigðismál. Á seinni árum hefir læknum mjög fjölgað, sjúkrahús risið á fót, skipulag komið á heilsuvarnir, húsakynni batnað og hreinlæti aukizt. Barnadauði er minni að miklum mun, en fyrrum var, og sjúkdómar, sem áður voru algengir, að hverfa úr sögunni, svo sem holdsveiki og sullaveiki. Þó eru misfellar miklar á heilsufari manna, er að sumu leyti stafa af breyttum lifnaðarháttum (tannskemmdir o. fl.). Vanþroska ungvíði, sem fyrrum var eigi lífvænt, komast nú á legg með aðstoð lækna og af því að þekking almennings á meðferð þeirra er meiri en

áður. Ekki er að vísu um slíkar framfarir að sakast. En margir þessara menna eru jafnan vesalingar gæddir litlu lífsmagni og verða því löngum herfang sjúkdóma.

Landinu er skipt í mörg læknishérað. Kallast sá læknir héraðslæknir, sem af hálfu ríkisvaldsins hefir fengið veitingu fyrir læknishéraði. Honum er skylt að veita læknishjálpi íbúum síns héraðs, en vitja má hann þó sjúklinga í annað hérað, ef ástæður hamla eigi, og er skyldur til þess, ef brýn nauðsyn ber til. Héraðslæknar hafa föst laun úr ríkissjóði og auk þess borgun fyrir ferðir, lyf og læknishjálpi eftir taxta, en ríkisstjórnin setur. Nú er óvíða svo langt til læknis, að ekki megi að haldi koma, ef læknishjálpi dugar að öðru leyti.

Auk héraðslækna eru embættislausir læknar víða um land, einkum þó í Reykjavík, og eru sumir þeirra sérfræðingar (augnlæknar, háslæknar, iðralæknar, nuddlæknar, ljóslæknar o. fl.). Hafa flestir þeirra nóg að gera, enda eru þeir yfirleitt skyldir til þess að gegna aðkallandi læknisstörfum.

Sjúkrahús og sjúkrahæli eru víðsvegar á landinu. Í bæjum eru almenn sjúkrahús, og svo eru nokkur, sem ætluð eru vissum sjúklingum. Þannig er geðveikrahælið á Kleppi við Reykjavík og holdsveikraspítalinn í Laugarnesi. Til hjálpar og gæzlu berklaveikum sjúklingum er

heilsuhælið á Vífilsstöðum skammt frá Reykjavík og heilsuhælið á Kristnesi í Eyjafirði. Hressingarhæli handa berklasjúklingum hefir stofnað verið í Kópavogi og vinnuhæli slíkra sjúklinga á Reykjum í Ölfusi. Landspítalinn, sem er ríkisstofnun og allsherjar sjúkrahús í þarfir landsmanna, starfar í mörgum deildum, hin veglegasta stofnun.

Sjúkrahúsvist í langstæðum veikindum verður mörgum manni ærin fjárhagsbyrði. Geti sjúklingur, sem að læknisráði fer á sjúkrahús, eigi staðið sjálfur straum af sjúkrakostnaði sínum, greiðir framfærslusveit hans kostnaðinn, og er hann ekki talinn venjulegur sveitarstyrkur.

Berklasjúklingar, sem eigi eru taldir svo efnum búnir, að fjárhagur þeirra þoli sjúkrahúskostnað, fá ókeypis dvöl, lyf og læknishjálp, ef þeir eru á heilsuhæli eða sjúkrahúsi. Sækja þarf um ókeypis hælisvist, og úrskurðar stjórnarráðið um styrkhæfi sjúklingsins eftir efnahagsskýrslu, er samið hefir eftir beztu vitund hreppsnefnd eða bæjarstjórn í dvalarsveit sjúklingsins, og fylgi henni jafnframt skýrsla skattanefndar til staðfestingar því, að rétt sje skýrt frá efnahag. Ef skýrslur þessar sýna, að sjúklingurinn eða framfærslumaður hans sé þess megnugur að greiða eitthvað, getur stjórnarráðið úrskurðað, að nokkur hluti aðeins greiðist úr ríkissjóði. Kostnað þennan greiðir ríkissjóður og að nokkru leyti sýslusjóður þar sem sjúklingur á framfærslu-

sveit. — Kostnaður sá, er leiðir af sjúkrahúsvist berklasjúklinga og vörnum gegn berklaveiki nemur nú árlega á aðra miljón króna. Þungamiðja þeirra athafna, er þennan ægilega sjúkdóm skapa, er vörnin gegn útbreiðslu þessa ægilega sjúkdóms. Með þessu skipulagi er þó ekki létt þegnlegum skyldum af herðum einstaklinganna í þessum efnum. Þeir eiga ekki síður fyrir aðgerðir ríkisvaldsins að gæta varúðar um upptök og útbreiðslu veikinnar. — Mörg ár hafa liðið svo, að beinn árangur í heild varð naumast sýnilegur, þrátt fyrir hina harðfengu baráttu þjóðfélagsins gegn sjúkdómi þessum. En nú virðist þó svo komið, að viðnám sé fengið og veikin sé á undanhaldi.

Yfirstjórn heilbrigðismála er í höndum þess ráðherra, er með heilbrigðismál fer. En honum og ráðuneytinu til aðstoðar er landlæknir, og er framkvæmd margra þessara efna í hans höndum.

Ljósmaður annast sængurkonur og hafa oft á hendi lögskipaða kúabólusetningu á börnum. Frumbólusetning er gerð, þegar börn eru 2 ára, en endurbólusetning á aldrinum 12—13 ára. — Sýslumaður veitir, eftir tillögum sýslunefndar (eða bæjarstjórnar) ljósmaðrum stöðu. Laun þeirra greiðast úr sýslusjóði og ríkissjóði og í bæjum úr bæjarsjóði. En aukatekjur hafa ljósmaður fyrir hjálp hverrar sængurkonu. — Nám

stunda ljósmæður á ljósmæðraskóla í Reykjavík og þurfa að standast þar próf, ef veita má þeim stöðu. Héraðslæknir hefir eftirlit með störfum ljósmæðra.

Auk þeirrar hjálpar, sem menn fá á sjúkrahúsum, sjúkrahælum og heilsuhælum, fer víða fram hjúkrunarstarfsemi, sem einstök félög og sveitastjórnir styðja og annast með styrk eða fégjöfum. Víða í bæjum og sveitum eru ráðnar konur til hjúkrunarstarfa á heimilum, þegar á þarf að halda, og kemur það oft að miklu liði, bæði mannúðlega skoðað og fjárhagslega.

13. Póstmál og samgöngur. — Á fyrri tímum var ástand eigi gott í þessum efnum. Skipulag vantaði þar af hálfu ríkisvaldsins. Þeir, sem þá þurftu að koma bréfum og skilríkjum til fjarlæggra staða á landinu urðu annaðhvort að senda þau með farandmönnum, sem jafnan voru lengi á leiðinni, eða senda með þau sjálfir, og kostaði mikinn tíma, erfiði og fé, eins og að líkindum lætur, ef leiðin lá landshorna milli. Póstflutningur til landsins og til útlanda fór með vöruskipum, sem oft voru marga mánuði yfir hafið, og hríktust jafnvel aftur til sama lands, án þess að snúa til ferðar að nýju það árið. Nú annast ríkið þessi mál, og veitir þeim slíka forsjá, að jafvel á fáum dögum getum vér átt bréfaskipti við menn í fjarstu héruðum landsins og í útlöndum.

Póstferðir á landi eru reglubundnar og eftir áætlun gerðar nálega inn í hverja sveit. Enn eru póstflutningar á landi nokkuð fluttir á hestum, en langmest þó á bílum, þegar þeim verður við komið.

Póstflutningur á sjó fer með strandferðaskipum og strandferðabátum, útfararskipum, sem eftir áætlun ganga, og einnig með ströndum landsins og landa milli. Styrk eða gjöld fá skip fyrir póstflutning. Skila þau honum á hverri höfn, sem þau koma á, eftir því sem hentast þykir, og dreifist svo póstflutningurinn þaðan í allar áttir. — Pósthús, póstafréiðslur og bréfhirðingar annast alla afgreiðslu á pósti. — Í bæjum (og sumstaðar kaupúnum) eru bæjarpóstar, sem bera almenn bréf og blöð heim til manna. Annars staðar vitja menn þessara hluta sjálfir eða láta vitja þeirra á afgreiðslustöðunum.

Bréf og böggla er hægt að senda til allra staða á landinu og flestra landa í heimi. Burðargjald fyrir almennt einfalt bréf (allt að 20 gr.) innanlands er 20 aurar, en 40 aurar til flestra annara landa nema Norðurlanda. Fyrir tvöfalt bréf (yfir 20 gr.) greiðist helmingi hærra gjald. Þegar póstmaður hefir veitt móttöku bréfi og burðargjaldi, límir hann á það frímerki, en á því stendur sama auratala sem burðargjaldið nam. Frímerki eru sönnun þess, að burðargjald hafi verið greitt og er þessvegna kvittun pósthússins fyrir því. Sjálfir geta menn límt frímerki á bréf

sín og afhent þau frímerkt í hendur póstmanni, ef þeir hafa keypt frímerki eða eignast þau. Póstmaður setur stimpil yfir frímerki bréfa eða sendinga, svo eigi sé unnt að nota þau aftur. — Um gjald undir sendingar og böggla í pósti eru mjög fjölbættar og flóknar reglur, sem fáir geta munað nema póstmenn.

Peningabréf senda menn löngum í pósti. Skulu þau vera í sérstökum sterkum umslögum, peningaumslögum, upphæðin rituð á bréfið og tvísett lakk á bak þess með innsigli í. Ábyrgð er ávalt keypt á slík bréf, og að jafnaði á verðmættar sendingar og skjöl, sem flytjast í pósti. Ábyrgð þessi kostar að jafnaði mjög lítið (jafnvel nokkra aura), en fer þó nokkuð eftir upphæð hins senda. Ríkissjóður (póstsjóður, sem er ein deild ríkissjóðs) endurgreiðir peningana eða verð sendingar, ef þetta ferst í vörzlum póstmanna á einhvern hátt (þjófnaður, bruni, skiptapi). Er mönnum með þessum hætti veitt dýrmætt fjárhagsöryggi. En ábyrgðargjaldið getur verið lágt, af því að áföll eru fágæt í þessum efnum. Sé um ábyrgð verðmætra skjala eða sendinga að ræða, verður sendandi að ákveða verðhæð þá, sem tryggð er.

Póstávísanir eru nú mjög notaðar, þegar peningum þarf að koma í hendur öðrum mönnum, og losna menn með þeim hætti við þá fyrirhöfn, að senda peninga í peningabréfi. Ari Arason að Hamri þarf t. d. að senda Jóni Jónssyni á

Laugavegi 60 í Reykjavík 100 krónur. Ari fer inn á pósthús það, sem honum er hægst að ná til, og biður um póstávísun til Jóns. Póstmaður veitir móttöku peningunum, gefur Ara kvittun fyrir þeim, ef hann óskar, og ritar svo á þar til gert eyðublað ávísun á pósthús Reykjavíkur um sömu upphæð, er greiðast skuli Jóni, og er útborgunar-pósthúsinu skylt að senda honum tilkynningu um, að hann eigi þar þessa peninga, þegar ávísunin er komin í hendur þess, en ávísunina sendir póstmaður með fyrstu póstferð. Nokkra aura þarf sendandi að greiða pósthúsinu í ómakslaun og burðargjald ávísunar, og fer upphæð þess gjalds eftir upphæðinnmi. — Með þessum hætti er ódýrt og umsvifalítið að koma peningum til viðtakanda.

Síma póstávísanir eru mjög notaðar á seinni tímum. Þar gerist allt með sama hætti sem þá, er póstávísun er út gefin, nema að því leyti, að nú er ávísun pósthússins símskeyti til útborgunarpósthússins. Sendandi fer með skeytið á landsímastöð. Skeytið (símapóstávísunin) er sent svo fljótt sem hægt er, og peningarnir koma viðtakanda í hendur jafnvel samdægurs. Sending peninga með þessum hætti er að vísu dýrari en með almennri póstávísun að því leyti sem nemur símskeytisgjaldinu (2 krónum). En þetta þykir mönnum oft borga sig, enda getur þetta og meira sparast í vöxtum, ef upphæð er allstór, og sending

í pósti hefir dregið á langinn, en greiðslan bundin ákveðnum gjalddaga.

Á seinni tímum tíðkast það mjög að senda í pósti ýmsar smávörur með póstkrofum, og eru vörur þannig sendar fjarlæggra landa á milli frá óþekktum mönnum víðsvegar um heim. Gerast slík póstverzlunarviðskipti með þessum hætti: Maður í Eyjafirði sér auglýsingu eða verðlista um vörur hjá verzlun einhvers staðar úti í löndum. Hann girnist einhverjar þessar vörur, en getur annaðhvort ekki fengið þær hér, eða þær verða honum sýnilega dýrari keyptar heima. Hann skrifar hinni útlendu verzlun pöntun og lætur fylgja greinilega skrifað nafn sitt og heimilisfang. Verzlunin afgreiðir vörurnar svo fljótt, sem verða má, og sendir þær í pósti. Sendingin kemur á pósthúsið á Akureyri. Pósthúsið tilkynnir viðtakanda, að hann eigi þar sendingu. Maðurinn vitjar hennar, en áður en pósthúsið lætur hana af hendi, þarf viðtakandi að greiða póstkröfuupphæð þá, verð varanna og sendingarkostnað, er á sendingunni stóð. Auk þess greiðir hann af vörunum tolla, sem pósthúsið veitir einnig móttöku. Þá er honum afhent sendingin, og er hann þá laus allra mála (enda hafi hann, eins og nú stendur, fengið innflutningsleyfi á vörunum hjá gjaldeyris- og innflutningsnefnd ríkisins). En pósthúsið sendir andvirði vörunnar til verzlunar þeirrar, er sendi. — Ef póstkröfusingarinnar er eigi vitjað innan 14 daga frá tilkynn-

ingu, er pósthúsið skylt að endursenda hana. En slíkt kemur sjaldan fyrir. Áhætta verzlunar í fjarlægum landi um afgreiðslu vörusendingar með póströfu er því lítil sem engin, og getur eigi numið öðru en sendikostnaði vörunnar, ef eigi er út leyst. Verzlanir eru jafnan fúsar til slíkra viðskipta. Feiknin öll flytjast — og hafa þó einkum flutzt — af póstvörum. Margt af því er fengið með hyggindum og hagsýni, en þarflaust mun sumt af þessu tæi og meira en það.

Skipagöngur með ströndum fram og milli landa eru alltiðar nú á tímum, og gerast þær að mestu leyti eftir föstum áætlunum. Greiðir þetta allmjög ferðalög manna, vöruflutninga og viðskiptalíf.

V e g a g e r ð i r hafa stórum aukizt á seinustu áratugum, og aukast með hverju ári sem liður, þótt drjúgum vanti á, að vel sé, svo sem vænta má í stóru, torfæru og strjálbyggðu landi. — Vegir skiptast í 4 meginflokka: 1. Þjóðvegir. 2. Fjallvegir. 3. Sýsluvegir. 4. Herppavegir. Á herppavegi og sýsluvegi er áður minnst. Ríkissjóður kostar fjallvegi og þjóðvegi. Fjallvegir eru ruddar leiðir um háfjallastöðvar til reiðar og áburðar-ferðalags. Þar til heyrir vörðugerð, svo ferðamönnum auðnist betur að rata í vetrarbyljum. — Þjóðvegir eru akfærir vegir og settir í skipulegt kerfi með lögum. Er miklu fé varið árlega til þess að lengja akfæra vegi og tengja þá saman, enda fara bílar

langa vegu um helztu byggðir landsins og greiða mjög ferðalög, flutninga og almenn viðskipti. Ýmsir fjallvegir eru nú bílfærir. Virðist svo sem bílar séu betur við strjálbýlishæfi vort heldur en járnbrautir. — Brýr eru nú komnar á helztu stórár landsins, og hefir lítið þjóðfélag orkað þar miklu og þörfu verki.

Síma s a m b a n d fékk Ísland við útlönd árið 1906. Þá var lagður sásími frá Skotlandi um Færeyjar með landtöku á Seyðisfirði. Sásímanna lagði Mikla norræna ritsímafélagið. Sama árið lögðu Íslendingar sjálfir landsímalínu frá Seyðisfirði til Reykjavíkur. Síðan hafa komið fjölmargar símalínur viðsvegar um land, og talsímastöðvar eru í flestum byggðum landsins.

Talsímastöðvar skiptast í flokka eftir þörf og notkun (fjölmenni). Þær stöðvar kallast 1. flokks stöðvar A, sem opnar eru til nota allan daginn (allan sólarhringinn í Reykjavík, Hafnarfirði og Akureyri). Eru þær aðeins í stærstu bæjum landsins og þar sem margar símalínur mætast (Borðeyri). Svo nefnast 1. flokks stöðvar B. þær, sem opnar eru á virkum dögum kl. 8.30 til 14 og frá kl. 15.30 til 20. Þá koma 2. flokks stöðvar, sem opnar eru kl. 9 til 12 og 16 til 19 á virkum dögum. Loks eru 3. flokks stöðvar, sem opnar eru 9—10 og 16—17. — Símtöl og skeyti ber að afgreiða svo fljótt sem unnt er og eftir þeirri röð, sem þau koma fram. Notendum landsímans ber

að forðast óþarfa mas í símtölum og venjulegt viðtalsbil er 3 mínútur. Við það miðast gjaldið, en leyfð eru þó lengri viðtöl með hlutfallslegri hækkun gjaldsins.

Innan bæjar sími er í öllum bæjum og kaupúnum landsins og víða í sveitum. Sá, er símtæki hefir, talar ókeypis eftir vild við hvern þann, er símatæki hefir innan bæjarins, en gjalda verður hann landssímanum ársleigu fyrir símatækið, og er sú leiga viðast nú 80 krónur.

Loftskytasamband hefir Ísland fengið við útlönd. Á þessu ári (1935) hefir opnuð verið í Reykjavík stuttbylgjustöð við útlönd, og er hægt að tala um hana á símalínum landsímans til annarra landa. Árið 1930 tók til starfa útvarpsstöð í Reykjavík. Hún er eign ríkissjóðs en rekin árlega að mestu fyrir eigin tekjur. Eru þessir hlutir allir mikilvæg framfaratæki.

Starfrækslu póstmála hafa póstmeistarar, póstafigreiðslumenn og bréfhirðingamenn og svo vitanlega póstarnir sjálfir. Ísland er í Alþjóðapóstsambandinu, er svo er nefnt. Í því eru flest menningarlönd, og greiðir hver þjóð fyrir annarrar pósti á gagnkvæman hátt. Þetta viðtæka skipulag menningarheims á póstmálum veldur því, að póstflutningur gengur greiðlega um jörð alla og verður einstaklingunum ákaflega ódýr.

Starfrækslu símastöðva hafa á hendi stöðvarstjórar og afgreiðslufólk á símastöðvum.

Atvinnu- og samgöngumálaráðuneytið hefir með höndum yfirstjórn póstmála og símamála. En framkvæmdastjóri þess er sérstakur embættismaður, sem nefnist póst- og símamálastjóri. Ganga þangað pósttekjur og símatekjur frá pósthúsum og símastöðvum, og er þar allsherjarreikningshald þessara stofnana. Ríkið starfrækir þannig allar póstgöngur og símamál og kostar rekstur þeirra. En burðargjöld og símagjöld frá notendum vega þar allvel á móti. — Ókleift væri um framkvæmd þessara mála, ef þau væru ekki skipulagsbundin, og einstaklingarnir ættu að sjá ráð fyrir sér í þeim efnum.

Meðal veigamestu framkvæmda þjóðfélagsins eru póstmál og samgöngur. Er því hverjum þegni skylt að gjalda þar miklar þakkir og leitast við að skilja, hve miklu má orka viturlegt skipulag og samtaka framkvæmdir.

14. Sýslumenn og bæjarfógetar hafa á hendi margháttuð umboðsstörf, jafnframt því, sem þeir eru lögreglustjórar og dómárar. En þessi umboðsstörf verða nefnd í næsta kafla (um réttarfar og dómstóla) aðeins til þess, að betri heildarsýn fái störf þessara embættismanna.

VI. kafli. — Réttarfar og dómgæzla.

1. Ef réttur mann er skertur eða lögstuddum hagsmunum hans veittur skaði á einhvern hátt, vafi leikur á um skilning laga eða brotin eru ákvæði laga á einstaklingi, félagi eða stofnun, þá er í þessum efnum hægt að leita úrskurðar dómstóla, sem um þetta eru settir, og kallast þær aðgerðir mál. Dómstólar eru stofnanir skipaðar dómendum, en réttarfar kallast þær reglur, sem þar um gilda og meðferð mála fyrir dómstólum.

2. Lög eru sett sem reglur um breytni manna og til þess, að þau verði haldin. En bregði út af þessu, þá koma til greina viðurlög brota, en þau eru sú ráðning, er dómstólar ákveða mönnum.

3. Viðurlög eru á ýmsan hátt og margskonar eftir eðli brotsins. Í skaðabætur eru menn dæmdir ef þeir valda fjárhagslegu tjóni, svo þeim verði um kennt. Í sektir eru menn oft dæmdir, ef þeir brjóta lög, og er það vægasta refsingin. Ganga sektir yfirleitt til almenningsþarfa á ýmsan hátt (í ríkissjóð, sveitarsjóð, ellistyrktarsjóð o. fl. styrktarsjóði). Þannig fer t. d. ef óþektir gerast á almannafæri, eða þegar friðunarlög dýra eru brotin (hreindýr, æðarfugl), og kallast slík mál út af minni háttar brotum oftast kölluð almen n lögreglumál. Sú sið-

ferðisskylda (ekki lagaskylda) hvílir löngum á hverjum manni að ljósta upp brotum, og snýr hann sér í því efni, ef sannanir hefir, til héraðsdómara í undæmi því, þar sem brotið var framið. Þá er verki uppljóstursmanns lokið, og tekur nú ríkisvaldið (dómarinn) við sókn og rekstri málsins. — Sakamála nefnast þau mál, sem út af meiri háttar brotum eru hafin. Viðurlög brota eru refsing (oftast fangavist um skemmri eða lengri tíma) og skaðabætur, ef tjóni er valdið.

Einkamála kallast þau mál, sem að jafnaði eru um annað en refsingu, og þó einstöku refsimál. Koma þau mál að jafnaði fyrir sáttanefnd, en geta þó stundum rekizt eftir afbrigðilegustu reglum, t. d. sem gestaréttarmál, og koma þau þá í upphafi fyrir héraðsdómara. Sáttanefnd skipuð 2 mönnum er jafnan í hverri sveit. Kærandi semur sáttakæru, þar sem nöfn aðilja eru nefnd, lýst málefnum og sáttanefnd beðin að kalla aðilja fyrir sig til umleitunar satta. Sáttanefnd gefur síðan út fyrirskall og lætur stefnuvotta, sem skipaðir eru í hverri sveit, birta aðiljum með 4 daga fyrirvara. Sáttafundur er haldinn fyrir luktum dyrum. Aðiljar leiða saman hesta sína um málefni, og er þá stundum mælt af þjósti. Síðan leitar sáttanefnd um sættir með því að hagræða málstað beggja aðilja svo, að saman geti dregið með þeim. Reyn-

ist tilraunir sáttanefndar árangurslausar, slítur hún sáttafundi og afgreiðir málið með þeim hætti, að hún vísar því til aðgerða dómstólanna. Í sumum einkamálum hefir þó sáttanefnd úrskurðarvald. Eru það í rauninni ekki annað en skuldamál, þar sem kærandi krefst peningagreiðslu á upphæð, er eigi nemur meira en 500 kr., og kærandi hefir beiðst úrskurðar. — Sátt er að fararhæf, þ. e. henni má fullnægja með fjárnámi sem eftir dómi. Úrskurður sáttanefndar er einnig aðfararhæfur, en áfrýja má honum til héraðsdóms innan 4 mánaða frá uppsögn hans, ef aðiljar voru við hann staddir, eða innan 4 mánaða frá birtingu úrskurðar. Því að sé aðili eigi viðstaddur úrskurð um mál hans, ber að birta honum hann sem dóm.

4. Hér á landi eru 2 dómssstig, héraðsdómur og hæstiréttur. Þau mál, er eigi skipast til sátta, ganga fyrir héraðsdóm og hæstarétt líka, er áfrýjað er, þ. e. máli skotið frá einum dómi til annars. — Sýslumenn og bæjarfógetar eru dómendur í héraðsdómi, en í hæstarétti sitja 3 fastir dómendur, sem eigi hafa önnur embætti á hendi. Dómur hæstaréttar er úrslitadómur.

Mál af öllum tegundum koma fyrst fyrir héraðsdóm. Sé um einkamál að ræða, verður að gefa út stefnu til héraðsdóms, þegar málinu hefir verið vísað frá sáttanefnd til aðgerðar dómstóla.

Héraðsdómari er skyldur að semja stefnu fyrir kæranda, ef þess er óskað. Dómarinn setur rétt með tilkvöddum réttarvottum á ákveðnum degi og tekur málið fyrir. Aðiljar geta sjálfir sótt og varið einkamál fyrir héraðsdómi. Gæta verða þeir stillingar og hófs í orðum fyrir rétti, annars geta sektir á þá fallið. Mörg réttarhöld með sókn og vörn og vitnaleiðslum geta verið í málinu, unz svo fer að lokum, að hvorugur aðili biður um frest, eða dómari úrskurðar að réttargangi málsins skuli lokið, og er þá málið lagt í dóm. Þegar dómur hefir fallið í málinu, getur hvor aðili sem vill áfrýjað því til hæstaréttar. Geta aðiljar sjálfir sótt og varið mál einnig þar, en ef þeir gera það ekki sjálfir, verða þeir að fela það lögfræðingum, sem ríkisvaldið hefir veitt sérstakan rétt til að flytja mál fyrir hæstarétti, og nefndir eru hæstaréttarlögmennt.

Kostnaður við rekstur mála er jafnan mikill. Fellur sá kostnaður löngum á þann, er máli tapar. Stundum fellur þó málskostnaður niður, þ. e. hvor aðili greiðir sinn hluta málskostnaðar. Þó má ríkisvaldið veita gjafsókn kirkjum, sjúkrahúsum og stofnunum, sem annast þurfa mannaframfærslu, snauðum mönnum o. fl.

Viðurlög brota eru, eins og áður er nefnt, skaðabætur og refsing, og eru sektir ein tegund refsingar, hin vægasta þeirra. Til refsingar telst og stundum missir réttinda, t. d. embættismissir. Ein þýðingarmesta refsingin er svo

nefnd frelsisskerðing eða refsivist, sem greinist í hegningarvinnu og fangelsi. Eins og auðskilið er, fer um hæð refsingar eftir eðli og stærð brotsins. Skaðabætur fara eftir því, hve miklu tjóni er valdið, og eru þær mjög oft dæmdar, þótt ekkert brot sé þeim samfara.

5. Nú á tímum er það mjög rætt um víða veröld, hverjar séu orsakir glæpa, hvert sé eðli þeirra, og hvaða form og innihald refsinga eigi að velja. Eitt kemur öllum hugsandi mönnum saman um, að afbrotamenn beri að gera óskaðlega þegnum og þjóðfélagi, með því að hefta frelsi þeirra og hamla því, að þeir geri frekara tjón, unz þeir hafi bætt ráð sitt svo, að hæfir séu meðal góðra þegna. Og ýmsir halda því fram, að almenningsálitið og mannúðin sé víða nú á tímum komin á glapstigu með hlífð og hjálp gagnvart afbrotamönnum og jafnvel gegn lögregluvaldinu sjálfu. Hvert það þjóðfélag, er þannig væri komið, stefndi til hnignunar. En hér er vandratað meðalhófið sem víðar, og sýnt þykir af sögunni, að strangt og hlífðarlaust refsivald hafi ekki siðbætt fólkið eða dregið úr afbrotum. Ýmsir réttarfræðingar vorra tíma líta svo á, að fara eigi með afbrotamenn sem sjúklinga, þá verði að einangra, svo að þeir verði ekki öðrum hættulegir, með líkum hætti og sótt næmir sjúklingar, og að fangelsið eigi að vera þeim andlegt

og líkamlegt heilsuhæli, þar sem sjúkdómurinn, hneigðin eða skapgerðarresturinn, er afbrotinu olli, er læknaður, ef unnt er. Refsing brots má ekki vera hefnd, segja þeir.

6. Sýslumenn eru í hverri sýslu landsins, og bæjarfógetar í bæjum, en í Reykjavík lögmaður, lögreglustjóri og tollstjóri. Þessir embættismenn eru: 1. Héraðsdómarar. 2. Lögreglustjórar. 3. Skattheimtumenn ríkisins. 4. Skiptaráðendur dánarbúa. 5. Framkvæmdarstjórar ýmsra umboðslegra starfa.

Starfi héraðsdómara í sambandi við gang mála er að nokkru leyti áður lýst. Sem lögreglustjóri hefir sýslumaður eða bæjarfógeti margs að gæta. Hann á að hamla óeirðum á almannafæri og hefta sérhvað það, er skerða má þar almennt velsæmi. Hann tekur fasta afbrotamenn og kemur þeim í gæzlu, og til alls þessa getur hann kvatt til hjálpar hvern þann mann, er hann nær til, og er það þegnskylda að viðlögðum sektum eða refsingu, að hlýða þeirri kvaðningu. Lögreglustjóri hefir eftirlit með því, svo sem föng eru á, að lög séu almennt haldin.

Sýslumenn og bæjarfógetar annast alla skattheimtu ríkisins, eða kveðja til þess aðra menn í umboði sínu, þar sem þeir eiga sjálfir erfitt tildrátta sakir fjarlægðar. Er það innheimta beinna

og óbeinna skatta, er á þeim hvíllir, skipagjalda (lestargjald, hafnargjald, vitagjald) og ýmsra annara gjalda, sem eigi er falin öðrum sýslunar-mönnum ríkisins eða stofnunum, svo sem er um hreppstjóra, að því er snertir afgangjald kirkju-jarða, og sóknarnefndir, að því er snertir nef-skatt til prestlaunasjóðs. Sýslumenn eru og fjár-heimtumenn sýslusjóðanna og reikningshaldarar þeirra, og sömuleiðis ellistyrktarsjóðanna.

Sýslumaður og bæjarfógeti heldur öll meiri háttar uppboðsþing, hvort heldur sem um er að ræða lögtekna sakarmuni ríkissjóðs (veið-arfæri skipa að ólöglegum veiðum o. fl.), eða muni og eignir einstakra manna og félaga, dánar-búa og þrotabúa. Dánarbú kallast eftirlátnar eigur látins manns, sem á meira en fyrir skuld-um. Þrotabú kallast eignir manns, lífs eða liðins, sem ekki á fyrir skuldum. Sýslumaður er ekki ávalt innheimtumaður uppboðsfjár, þegar um uppboð einstakra manna er að ræða. En séu uppboð haldin í þarfir ríkisins, er hann ávalt inn-heimtumaður og að jafaði á uppboðsfé dánarbúa og þrotabúa, enda þarf það fé að koma honum í hendur að lokum, þar sem hann er skiptaráð-andi búanna, þ. e. á að annast um, að hver fái sitt, og að arfahlutum verði skipt svo sem vera ber eftir skiptalögum og erfðalögum. Hann skip-ar og börnum og ófjárráða mönnum fjárhalds-mann.

7. Löghald og lögbann er venjulega framkvæmt af sýslumanni eða bæjarfógeta. Kallast sú athöfn fógetagjörð. Löghald er það, þegar sá, er á lögmæta kráfu á hendur öðrum manni, og krafan er eigi nægilega veðtryggð, lætur fógeta leggja hald á eign skuldunauts, og má eigi farga þeirri eign fyrr en dómur er fallinn um málið. Kröfuhafi verður jafnan að setja tryggingu fyrir því, að löghaldið baki ekki skuldunaut óhæfilegt tjón. Lögbann má leggja við verknaði eða framferði annars manns, þegar öðrum stafar sýnileg hætta af eða réttarspjöll. Lögbann verður að réttlæta með málssókn og dómi með sama hætti og löghald.

8. Lögtak og fjárnám fremja ennfremur sýslumenn og bæjarfógetar, og eru þær einnig nefndar fógetagjörðir. Lögtaksréttur er á sköttum og skyldum ríkissjóðs, útsvörum, rafveitugjöldum, vatnsskatti, uppboðslaunum o. fl. Þegar skuldunautur hefir fengið tilkynningu um lögtak og greiðir eigi, fremur valdsmaður lögtaksgjörð hjá honum. Lögtakspoli afhendir þá valdsmanni svo mikið af munum, sem telja má, að verði nægilegt fyrir skuldinni og kostnaði við lögtaksgjörð. Eru svo munir þessir seldir við opinbert uppboð, og greiðist skuldin með uppboðsfénu, en verði af því afgangur, fær lögtakspoli hann í sínar hendur. Neiti lögtakspoli að framvísi munum við lögtaksgjörð, má gera lögtak á eignum hans, ef

nokkrar eru. — Fjárnám er gert eftir undangengnum dómi eða sátt, og ennfremur án undangengins dóms eða sáttar, ef um vangreiddar veðskuldir er að ræða, og sé fram tekið í samningi, að þetta sé heimilt, og hann er þinglesinn. Svo er og venjulega um lóðir í kaптúnum eða bæjum. Þegar fjárnám hefir verið gert í veði, verður skuldheimtumaður að selja veðið á nauðungaruppboði. — Fjárnám, lögtak, löghald, lögbann og uppboð eru allt dómsathafnir, sem áfrýja má til hæstaréttar.

Störf sýslumanna og bæjarfógeta eru ærið mörg og umfangsmikil. Auk þessa, sem hér að framan er talið, halda sýslumenn manntalsþing í hverjum hreppi sýslunnar á öndverðum sumri. Þar leita þeir fréttu um löghlýðni þeganna, fremja þinglestur samninga, veðbréfa og ýmsra annarra skjala, og innheimta beina skatta, ellistyrktarsjóðsgjald, hundaskatt o. fl. Hafa þessir embættismenn fjölþætt skilyrði til gagnlegra áhrifa á almenning og umbótastarfsemi í héraðinu.

9. Lögregluþjónar og tollþjónar eru settir í bæjum landsins og mesta þéttbýli og er þar fullkomnust skipun á í Reykjavík. Lögregluþjónar gæta í umboði lögreglustjóra almenns vel-sæmis á almannafæri, stýra umferð og taka höndum þá, er hegða sér þannig að hefta verður. — Tollþjónar gæta þess eftir föngum, að tollskyldum vörum sé ekki smyglað í land.

10. Hreppsstjóri er í hverjum hreppi. Hann gerir á hreppaskilabingi haust og vor skýrslur um fénað manna í hreppnum og ýmsa búhagi, þar á meðal um heyfeng, garðauppskeru og sjávar afla. Hann er aðstoðarmaður lögreglustjóra í því að halda mönnum til hlýðni við lög, og hann er oft umboðsmaður sýslumanns um fjarheimtur, einkum þegar fjarlægð skilur, og hefir stundum umboð hans til fleiri starfa. Hreppsstjóri er formaður skattanefndar og heldur öll smærri uppboðsþing. Sýslumaður skipar hreppsstjóra.

VII. kafli. – Þjóðarhagir.

1. Grundvöllur sá, er allt athafnalíf þjóðarinnar byggist á, er eignarréttur einstaklingsins, og er honum nokkuð lýst í I. kafla. Á þessum grundvelli hvílir allt stjórnskipulag ríkisins og um leið það skipulag þeirra athafna, er skapa hinar beinu nauðsynjar lífsins: fæði, klæði, hús o. s. frv. Þessar athafnir eru atvinnuvegir einstaklinganna, framleiðsla þeirra og peningavelta. skiptir það miklu fyrir andlegt og efnalegt sjálfstæði manna, þrifnað þeirra allan og þroska, að skilyrði þessi séu í góðu lagi. Og er þó eigi stefnt til þroska, ef árangur þessara skilyrða er eigi notaður á réttan hátt til sannrar farsældar á hamingjuleið. Jarðyrkjuvélar, iðjuver, eimskip,

járnbrautir, bílar og flugvélar eru t. d. ekki menning í sjálfu sér, og ekki leikni sú, er mönnum lærist í ytri umbótum með notkun þeirra, heldur lífrænn gróður hjá mönnum sjálfum, er af þessu getur sprottið, heilbrigði líkama og sálar, þróun samúðar og hjálpfýsi, glæðing vonar og trúar, fögnuður og samnautn háleitra efna, þjónusta í þarfir lífs en ekki dauða. Sé innihald menningar tækni ein saman, sé hún vélengar hamfarir í blindu kapphlaupi um efnisgæði, þá verður hún mönnum hefndargjöf, verður til þess að skapa þeim bölvun en ekki blessun. Þá er betra að vera Róbinson Krúsóe á eyðiey frjáls, en þó bundinn örmum villtrar náttúru. Öll hin mikla tækni nútímans, allar framfarir hans á sviði framkvæmda og vísinda eiga því að vinna í þarfir láns og lífs.

2. Atvinnufrelsi eiga allir sjálfráðir menn hér á landi. Þeim er heimilt að snúast að hverri tegund atvinnu, sem býðst, eða hugur þeirra hneigist að, með þeim takmörkunum, er lög setja um kunnáttu í vissum atvinnugreinum. Og enginn má heldur með atvinnu sinni eða starfi skerða lögvernduð réttindi eða aðstöðu annarra manna, enda er sum þjóðskaðleg atvinnu bönnuð, t. d. vínbrugg. Sú var tíðin, að ýmsar hömlur voru lagðar á atvinnufrelsið, og olli það löngum þrælkun sumra manna og óhæfilegum mismun á líf skjörum einstaklinganna (kvaðir og köll

á einveldistímanum, átt h a g a f j ö t u r o. fl.). Skiptir það miklu að atvinnufrelsið sé rétt notað. Fyrst og fremst þarf að athuga, til hvers einstaklingurinn er bezt hneigður og hæfur, og síðan þarf honum að veitast aðstaða til þess að neyta hæfileika sinni. Viðsýn og viturleg löggjöf getur unnið mjög að þessu. En illa fer jafnan, ef stefnumið í þessum málum eru sífellt á ruglingi. Þá gerist oft hið sama, er ferðamanninn henti, er vildi leita sér náttstaðar fyrir sólarlag, en sótti ýmist áfram eða aftur á bak sama veginn og hafði ekki þokazt nær markinu, þegar myrkrið skall á. — Atvinna og viðskiptalíf er ákaflega fjölbreytt nú á tímum.

3. Það form, sem athafnir manna og viðskiptalíf birtist í, kallast frjáls samkeppni. Samkvæmt henni er hverjum manni frjálst innan vébanda laganna að keppa við annan um heimgæði á sviði athafnanna. Gildir þetta jafnt um vinnu sem hverskonar framleiðslu, með öðrum orðum um það, sem almennt nefnist viðskiptalíf. — Kenningin um frjálsa samkeppni ruddi sér eigi til rúms fyrr en á síðustu áratugum 18. aldar. Um langan aldur, eða einkum frá því er landvinningaöld Spánverja hófst í Ameríku um 1500, hafði sú hagfræðistefna drottnað í hugum manna og stýrt athöfnum þeirra, sem kölluð var m y n t a u ð g i k e n n i n g (merkantilisme). Samkvæmt henni átti hagsæld hvers lands að vera undir því

komin, að andvirði útfluttra vara úr landi árlega næmi meira fé en andvirði innfluttra vara. Mis-
 munur sá, er þannig skapaðist, varð myntforði í
 landinu (silfur og gull) er nefndist á r s g r ó ð i.
 Því meiri, sem þessi gróði varð, því auðugri varð
 þjóðin að dómi þessarar kenningar. Ekki ber því
 að neita, að ýms þrifnaðarmál og verklegar fram-
 farir þróuðust á vegum þessarar hagfræðistefnu.
 En stefnan leiddi til þeirra öfga um innlenda
 framleiðslu á aðra hlið, en til verzlunarhafta á
 hina, að athafnalíf þjóðanna, einkum í Evrópu,
 lenti í afturför og komst út í fjárhagslegar ó-
 göngur, svo að nærri lá, að ríki yrðu gjaldþrota
 hvert af öðru. Þetta lá í því, að samkvæmt anda
 myntauðgikenningarinnar tóku menn að fram-
 leiða ýmsa þá vöru, er skilyrði brast til að stað-
 háttum og náttúru, þ. e. framleiðslukostnaður
 vörunnar varð meiri en þar, sem skilyrði voru
 betri, og varan varð því dýrari í reyndinni. Menn
 beittu orku sinni í öfug viðfangsefni í stað þess
 að glíma við þau, sem bezt voru við hæfi lands
 og þjóðar. Íslendingar þurfa t. d. að kaupa korn-
 vörur sínar frá útlöndum. Sýnt er, hvernig færi,
 ef þeir hættu kvikfjárrækt, en legðu vinnu sína
 almennt í kornyrkju í því skyni að losna við korn-
 kaup frá útlöndum. En líkt þessu höguðu menn
 sér á dögum myntauðgikenningarinnar. Þetta
 leiddi til þess, að þjóðirnar lentu út í allskonar
 iðnaðarbrölt í andstæðu við staðhætti, og þetta
 bar sig ekki. Ríkissjóður, sem þá var í höndum

einvalds konungs, hljóp þar oft undir bagga og jafnvel rak fyrirtækin, en ekkert stoðaði. Jafnframt lögðust einokunarbönd á verzlun og siglingar, og konunglegt verðlag var sett á vörur. Flestar athafnir skjögruðu í óeðlilegum höftum, og hagsmunalífið stefndi til hnignunar og vanþroska. Niðurstaða kenningarinnar varð sú, að þótt gullforða tækist að skapa í landi með meiri útfluttum vörum en innfluttum, þá stóð eftir í landinu örbjarga þjóð. — Í helgreipum hinnar ar almennu viðskiptakreppu nú og hinna síðustu ára, hafa þjóðir um víða veröld lagt allskonar hömlur á viðskiptalífið og hafið víðtæka innilokunarstefnu um framleiðslu og verzlun, svo nærri stappar í sumum efnum ástandi fyrri alda. Þess má þó vænta, að viðskiptaleg einangrun þjóðanna standi ekki lengi.

Allt var komið á fremsta hlunn vandræða í ýmsum löndum, þegar kenningin um frjálsa samkeppni tók að breiðast út. En þá urðu líka skjót umskipti, bæði í kenningu og framkvæmd. Og þá fór sem oftast, að menn þóttust hafa fundið óbrigðult lögmál, sem hvergi gæti skeikað.

Hin frjálsa samkeppni kennir á þessa leið: Séu viðskipti manna og athafna látnu njóta sjálfræðis, koma fram af sjálfu sér lögmál, sem ráða verðlagi á öllu, hvort sem er á vörum eða vinnu. Lögmál þessi skapast af því, sem kallað er framboð og eftirspurn. Sé mikið framboð af einhverri vöru eða vinnu, lækkar verðið ó-

hjákvæmilega. Magnist eftirspurn, en þá dregur jafnan úr framboði, hlýtur verðhækkun að koma fram, og því meiri, sem ákafar er eftir spurt. Þegar góðæri er og mikil framleiðsla, lækkar verðið, sem eigandi vörunnar fær. Verði brestur á þessu hækkar varan, en allt jafnar sig nokkurn veginn. Í góðu grasári, þegar heyfall reynist t. d. þriðjungi meira en ella, er hey selt lægra verði og mjólkurverð lækkar. Því að margir bjóða fram af miklum nægtum. Reynist hey torfengið sakir sprettuleysis, verður hlutfallið öfugt. Á sama hátt fer í öðrum greinum. Þessi gangur einn í viðskiptalífinu er náttúrlegur, segir kenningin. Og í samkeppninni á hverju sviði sem vera skal nýtur einkaframtak mannsins sín að fullnustu, þ. e. persónulegur dugur og hugkvæmni eru bezt mögnuð á þennan hátt, segir kenningin. Undirbúningur lífsins er og á að vera æfing í kapphlaupi. Lífið sjálft er kapphlaup.

Þegar þessi hagfræðistefa tók að gerast kunn, þóttust menn hafa himin höndum tekið. Nú átti gullöld að renna upp á jörðu hér. Og reynslan sýndi að frjáls viðskipti leiddu í ljós ýmsar framfarir og leystu úr læðingi öfl, sem áður höfðu legið bundin í lífi einstaklinganna, meðan einveldið var forsjá þeirra og lög einnig í atvinnumálum og viðskiptaefnum. En ekki leið á löngu, unz þau tíðindi gerðust, að hagsmunaráð og framkvæmdir einstakra manna tóku að grípa truflandi hendi inn í lögmál viðskiptalífsins og láta framboð og

eftirspurn verka á ónáttúrlegan hátt. Þetta gerðist einkum með þeim hætti, að auðmagn tók að safnast til stóriðju með vélum og með því, að auðmagnið safnaði einnig á fárra manna hendur ýmsum tegundum framleiðslunnar, er svo var haldið inni óseldum, unz þörfin fyrir vörurnar tók að gerast hávær. En þá var þeim sleppt út á markaðinn, og þá var jafnan hægt að selja þær miklu herra verði heldur en nam framleiðslu þeirra og nauðsynlegum meðferðarkostnaði (viðskiptahringar). Sú truflun, er slík kaupsýslustarfsemi hefir haft á viðskiptalífið, er svo stórkostleg, að til hennar má rekja allt stéttastrið og stefnudeilur seinni tíma. Einkum hefir auðmagnið leitazt við að ná tangahaldi á þeim nauðsynjum, sem notaðar eru almennt og í stórum stíl (hveitihringar, stálhringar, olíuhringar). Bændur, sem rækta hveiti á sléttum Bandaríkjanna og Kanada selja hveitið stórmyllunum við því verði, sem eftirspurnin skapar. En þar ræður minnstu í upphafi eftirspurn hinna eiginlegu neytenda, því að bændurnir hafa enga aðstöðu til þess að koma hveitinu beint til þeirra. Það eru auðfélögin, sem kaupa framleiðsluna og hampa henni á höndum sér svo sem bezt hentar hagsmunum þeirra. Þegar hveitihungrið hjá Evrópumönnum er orðið nógu sárt, skirrast þeir ekki við að bjóða fyrir það hátt verð. Þá er stundin komin til sölu.

Hin frjálsa samkeppni hefir brugðizt vonum manna. Náttúrlegar verkanir lögmála hennar um

framboð og eftirspurn hafa truflazt af mannlegum aðgerðum á ýmsa vegu og með þeim árangri, að óhemju fé hefir safnast á fárra manna hendur sem milliliðagróði. Mjög mikið af þessum gróða er þráðbeint tap fyrir framleiðandann, sem fær of lágt verð fyrir vöru sína, og einnig fyrir neytandann, sem kaupir hana of háu verði. Mjög er því rætt um það nú á tímum, hvaða skipulag beri upp að taka, sem megni að skapa rétlæti til beggja handa í þessum efnum, þ. e. að hver fái fyrir vinnu sína og vöru það, sem hægt er fyrir hana að gefa, og borgi eigi hærra verði þá vöru, er hann kaupir, en nemur framleiðslukostnaði og nauðsynlegum, skynsamlegum kostnaði við meðferð hennar. Eftir skoðunum og aðstöðu í þessum efnum, skipast menn um víða veröld í ýmsa flokka, sem oftast eru nefndir stjórnmálaflokkar, af því að stjórnmál nú á tímum eru að mestu leyti samofin hagsmunalífi þjóðanna og jafnvel innihald þeirra. Þetta flokkaskipulag lætur mjög til sín taka við kosningar, bæði til Alþingis og í málefnum sveita. Ræður þá oftast meira aðgerðum einstaklingsins skipulagsbundinn flokksagi heldur en persónulegur dómur um menn og málefni.

X Sem stendur eru hér á landi 6 stjórnmálaflokkar, og nefnast þeir: 1. Alþýðuflokkur (jafnaðarmenn). 2. Bændaflokkur. 3. Framsóknarflokkur. 4. Kommúnistaflokkur. 5. Sjálfstæðisflokkur.

Samræðingur afb.
Afsýktur.

6. Þjóðerissinnaflokkur. Fyrsti, annar, þriðji og fimmti flokkurinn á nú fulltrúa á Alþingi, en 4. og 6. flokkurinn engan. Skýr greining á stefnumun þessara flokka verður ekki gerð hér. Stjórnmalavitund smáþjóðar er jafnan svo hársár, að hún þolir ekki slíkt í almennri kennslubók.

4. Enginn hefir rétt til þess að reka verzlun (kaup og sölu almennt), nema hann hafi keypt verzlunarleyfi. Þetta leyfi veita sýslumenn og bæjarfógetar í umboði ríkisvaldisins. Er leyfi þetta jafnan staðbundið og kostar allt að 500 krónum, sem renna í ríkissjóð.

þjóftekjur. Sama að mæti hafi þjóftekjur á
 5. Kaupmannaverzlun er rekin af einum manni, eða fleiri mönnum í félagi. Verzlunararðurinn er eign kaupmannsins eða félagsins, og er honum sjálfrátt um það, hvernig hann ráðstafar honum. Séu verzlunarfyrirtækin stór, og lánist verzlunin vel, verður þessi arður árlega mikið fé, og miklu meira en það, sem kaupmaðurinn þarf til skaplegrar framfærslu sín og sinna, enda þarf hann að ætla nokkuð af arðinum móti áföllum og tapi lakari ára og upp í opinber gjöld (tekjuskatt og útsvar), sem seilast drjúgum eftir háu tekjunum, eins og líka eðlilegt er. Oft sýna auðugir kaupsýslumenn stórmannlega risnu og gefa fé til fyrirtækja, er miða að almenningsheill. En mjög veltur þó á ýmsu um það, hvert þessi

verzlunararður lendir. Mikill verzlunararður skapast að jafnaði af því, að varan er seld of háu verði. Verzlunararður er þá í rauninni skattur, sem kaupsýslumenn leggja á almenning, neytendur varanna. Þannig nær auðmagn að skapast af verzlun, útgerð og stóriðju. Oft er því auðmagni raunar varið til aukinnar framleiðslu og kemur þannig alþjóð að notum, ekki sízt þegar atvinnu skortir.

×

6. Kaupfélög hér á landi hafa því nær öll á hendi bæði sölu innlendra afurða og útlendra vara. Hafa þau stofnað með sér samtök innbyrðis, er nefnist Samband íslenzkra samvinnufélaga, og hefir fulltrúa og afgreiðslu á Bretlandi (Leith) og Danmörku (og stundum í Hamborg á Þýzkalandi). Kemur Sambandið skipulagi á afurðasölu kaupfélagsmanna víðsvegar á landinu og annast innkaup vara í stórum heildum. Með skipulagsbundinni afurðasölu er afstýrt ónáttúrulegu undirboði á afurðum landsins meðal annarra þjóða, og með stórum heildarkaupum tekst jafnan að ná lægra verði á útlendum vörum.

Kaupfélög eru tvennskonar að því er snertir meðferð útlendra vara, pöntunarfélög og almenn verzlun. Í pöntunarfélagi leggst á innkaupsverð varanna aðeins nauðsynlegur meðferðarkostnaður og svo tollar. Félagsmenn, sem pantað hafa vörurnar fyrir fram hjá félagi sínu, fá þær við því verði, sem þær kosta í raun og

veru. Verzlunararðurinn kemur til þeirra í spöruðum útgjöldum í sama hlutfalli og upphæð viðskiptanna nam. En þegar kaupfélag rekur almenna verzlun, leggur það svo ríflega (en þó jafnan hóflega) á vörurnar, að þetta nemur meira en meðferðarkostnaði varanna, og myndast þá með þeim hætti venjulegur verzlunararður. En þessi verzlunararður safnast ekki saman á einum stað eða sezt að í eins eða fárra manna höndum. Sumt af honum rennur í sjóði kaupfélagsins, sem tryggja eiga kaupmagn þess og fótfestu og vera til tryggingar, þegar viðskiptaerfiðleikar steðja að, og sumt (meginið) af arðinum skiptist upp milli félagsmanna í hlutfalli við viðskiptaupphæð þeirra. Kemur verzlunararðurinn undir því formi fram sem auknar tekjur viðskiptamannanna. Í báðum tilfellum verður arðurinn eign viðskiptamannanna, almenningsseign.

Viðast er kaupfélögum skipað niður í deildir. Ýms eru sérmál deilda, og er tilgangurinn með íhlutun þeirra sá að æfa og efla skipulagsþroska manna. Deildarmenn kjósa sér deildarstjóra, og stýrir hann málefnum deildarinnar, hefir milligöngu um viðskipti deildarmanna við framkvæmdastjóra félagsins og hefir sumstaðar reikningshald um þau á hendi. Langmikilvægasta málefni hverrar deildar er samábyrgðin. Þar ábyrgjast allir fyrir einn og einn fyrir alla (in solidum á lagamáli) full skil af hálfu deildar gagnvart kaupfélaginu. En samábyrgð þessi er

viðtækari. Hún nær til kaupfélagsins í heild, og hún nær til Sambandsins einnig. Mjög er deilt um samábyrgð þessa. Vitaskuld getur hún leitt út í gönur, ef félagsþroska og persónulega ábyrgðartilfinningu vantar hjá mönnum. En á hinn bóginn byggist hún á þeirri hugsjón, að menn beri byrðarnar hver með öðrum og sá, sem sterkur er, styðji hinn veika og viðleitni hans í baráttu lífsins. En hugsjónin nær vitanlega ekki að verka til hagsmuna og þroska, ef einstaklingana brestur hina persónulegu ábyrgðartilfinningu, svo að þeir af kæruleysi um skyldur sínar varpi sínum byrðum yfir á annarra bak. — Annars er rétt að minnst þess í þessu sambandi, að alþjóð manna stendur í raun og veru í ennþá viðtækari samábyrgð en þeirri, sem kaupfélög og samvinnufélög leggja félögum sínum á herðar. Það eru fjárreiður landsmanna gagnvart bönkum innlendum og útlendum og öðrum viðskiptastofnunum, enda þótt slík samábyrgð sé ekki beinlínis ákveðin með lagaboðum. Afleiðingarnar af fésýsluóhöppum einstakra manna og ríkis koma að lokum að meira eða minna leyti niður á alþjóð manna.

Verzlun og viðskiptastarfsemi hefir aukizt geysilega á landi hér á seinni tímum, einkum þó síðan um aldamót. Mjög þykir þó þjóð vor enn á gelgjuskeiði í athafnalífi og fjármálum, enda er eigi langt síðan, að hún fékk svifrúm til þess að neyta krafta sinna (verzlunarfrelsi 1854).

7. P e n i n g a r þykja girnilegir hlutir. En ekki mega þeir til yndis verða eða gagns, nema fyrir þá komi hlutir, sem mannlegu lífi eru til nytsemdar, eins og að er vikið í upphafi þessa kvers. En í hinu almenna viðskiptalífi eru þeir nauðsynlegur gjaldmiðill, handhæg ávísun á hverja þá hluti, sem á boðstólum eru og menn æskja. En gætilega ber mönnum að fara með peninga, ef vel á að farnast. Kaupfýsi og sölugirni manna getur gengið of langt. Fyrir peninga er hægt að kaupa skaðlegar nautnir og heimskulegan munað. Fyrir peninga er unnt að kaupa sál manna og sannfæring. Þá er voðinn vís. Þá ganga menn á helvegi, en ekki á gæfuleið.

L a n d a u r a r kallast afurðir landsins og búpeningur. Landaurareikningur hefir haldizt frá því á þjóðveldistímanum. Þar er verðmálseiningin alin vaðmáls og við hana miðaðar aðrar tegundir landaura, svo sem t. d. 1 kýr fullgild, 2 hestar, 6 ær, 12 sauðir, 24 gemlingar eða 240 fiskar hertir voru sama sem 120 álnir vaðmáls eða 1 hundrað (stórt) á landsvísu. Landaurareikningur helzt hér enn að nafninu. Eru verðlagsskrár samdar í hverri sýslu með þeim hætti, að verðlagsskrárnefnd metur landaura til krónuverðs og finnur svo meðaltal þess. Meðalverð allra meðalverða í landaurum nefnist meðalalin, og eftir henni voru til skamms tíma reiknaðar aukatekjur presta. En í

almennu viðskiptalífi er landaurareikningur horf-
inn með öllu.

8. Bankar eru stofnanir, sem verzlá með peninga. Verzlun þessi verður í aðalatriðum með þessum hætti: Menn og stofnanir, sem eiga peninga meira en nota þarf, leggja þá oft inn í banka og fá þar af þeim greidda innlánsvexti, meðan peningarnir standa þar óhreyfðir. Þannig er því iðulega háttað með afgangstekjur manna, og svo ándvirði útfluttra vara, sem oftast greiðist inn í banka, dvelur þar stundum um sinn og dregur vexti. Oftast er sú dvöl þó eigi löng, því að ný kaupskýsla kallar jafnan á þessar innstæður út í veltuna aftur. — Skil banka eru tryggð með hlutfé eða ríkisábyrgð, og auk þess eiga þeir jafnan varasjóði. Bankinn lánar svo peningana með útlánsvöxtum, sem ávalt eru talsvert hærri en innlánsvextir, og aflast rekstrarfé banka og gróði með þessum vaxtamun, og ennfremur af ómakslaunum þeim, sem banki tekur jafnan fyrir ávísanir og gjaldeyrismiðlun til útlanda. Lán veitir banki gegn tryggingu. Algengust trygging er sjálfskuldarábyrgð manna (þar með víxlar) og allskonar veð, svo sem verðbréf, lausafé og einkum þó fasteignir. Ráðsettur banki lánar ekki fé, nema trygging sé góð, þ. e. að verðmæti tryggingar sé meira en lánsfénu nemur, og það svo, að bankinn tapi ekki af fé sínu, jafnvel þótt ganga þurfi að veðinu og selja það t. d. á nauðungar-

uppbóði. — Lánsfé er nauðsynlegt til verzlunar-
veltu, útgerðar (rekstrarfé) og til ýmsra athafna
einstakra manna og í almenningsþarfir.

Peningar eru gjaldmiðill, þ. e. handhæg ávísun
á vörur og verðmæti, svo sem áður er sagt. Pen-
ingar eru tvenns konar: slegnir úr málm
(gull, eir, nikkel o. fl.) og bankaseðlar. Í
umferð manna milli eru að jafnaði einungis
bankaseðlar og smápeningar úr eirnikkeli (2
króna og 1 krónu peningar), 25-eyringar og 10-
eyringar úr ódýrari málmblöndu og fimmeyring-
ar, tvíeyringar og einseyringar úr bronsi. Skylt
er bönkum, sem seðlaútgáfurétt hafa að lögum,
að eiga tryggilega geymdan ákveðinn gullforða
til tryggingar því, að seðlar bankans séu verð-
mætir og hafi viðskiptagildi. Bankaseðill er ekk-
ert annað en ávísun, sem bankinn gefur út á
sjálfan sig. Oftast heitir bankinn því, og
ber þá seðillinn það með sér sjálfur, að greiða
handhafa nafnverð seðilsins í gulli,
ef krafizt er. Bankinn á því að hafa gullið hand-
bært, ef slík krafa er gerð. En til þess kemur
sjaldan í reynd, því að seðlar eru langt um þægi-
legri meðferðar í almennu viðskiptalífi heldur en
gull. Og í reyndinni gefa bankar út miklu meira
af seðlum en gullforða nemur. Er því mikill hluti
seðlanna ávísun á lánstraust bankans.
Bregðist þetta traust, og gullforði banka er
heimtur út, eru seðlar þeir, sem fram yfir eru
gullforða, einskisvirði. Hundrað króna seðill væri,

ef svo stæði á, ekki meira virði þeim, er ætti, en snepill af dagblaði.

Hér á landi eru 3 bankar: Landsbanki Íslands, 1885 Útvegsbanki og Búnaðarbanki. 1934 Landsbankinn hefir nú einn rétt til seðlaútgáfu. Bankarnir eru í Reykjavík, en útbú, með fullkomnu bankasniði hafa þeir á nokkrum stöðum úti um land.

Sparisjóðir reka bankastarfsemi viðsvegar um landið. Skipulag þeirra og starfsemi eru á líkan hátt eins og hjá bönkunum, en allt er þar í miklu smærra stíl. — Uppgangur athafnalífs í landinu er mjög að þakka peningaverzlun eða bankastarfsemi, sem veitir hið nauðsynlega veltufé, þrátt fyrir ýms áföll og mistök í þeim efnum. Og enn er þörf aukinnar starfsemi í þessum greinum, einkum með þeim hætti, að peningaverzlun í almennum viðskiptum gæti komið til sem víðast. Enn er hið megnasta ólag á íslenskri verzlun, skuldaverzlunin, sem viðtæk bankastarfsemi með varfærinni og viturlegri stjórni getur ein saman kippt í lag.

Skuldaverzlunin var um langt skeið þyngsta þrældómsokið, sem langt var á herðar Íslendingum af hálfu útlendra manna. Í rauninni er hún enn þrældómsok, þótt með öðru sniði sé, og á jafnframt drjúgan þátt í því að ala vanskil, eigna kaupfýsi manna og auka kæruleysi í fjármálum. Verðlanir ota fram vörum og opna úttektarreikn-

inga fyrir nær því hverjum, sem hafa vill. Oft er tekið út »í reikninginn« árlangt, án þess að því sé gaumur gefinn, hversu mikið greiða þarf, og með hverjum hætti það má takast. Svo rekur allt í strand fyrir mörgum á skiladegi. Liggur þá fyrir skuldunaut læging og hugarkvöl, hvort sem honum tekst að semja við lánardrottin, eða sveitin tekur við honum, ef kæruleysi hefir þá ekki gert hann tilfinningarvana um þessa hluti. Á annan hátt mundi skipast, ef ávalt væri verzlað fyrir peninga. Þá sníða menn þarfir sínar eftir getu. Þá lærist mönnum að fara skynsamlega með peninga.

9. Eyland umflotið breiðu hafi er illa statt, ef samgöngutæki þess við umheim eru í höndum útlendinga. Á því kenndu Íslendingar þunglega um langan aldur. Náðarbrauð flaut á útlendum fórnarfjöllum til landsins, eftir því sem þær sjálfar skýrðu málin. En féfletting var þetta oftast, og mörgum dignaði lund, er hann fluttist yfir hafið á fari annarrar þjóðar og sætti þar óvirðingu og hrottaskap. Lengi laut þjóð vor slíkum kjörum og þagði. Þó kom þar loks, að henni rann kapp í kinn, og fórnarlund og metnaður tóku í tauma. Ekkert dæmi í sögu landsins sýnir fyrr eða síðar slík alþjóðarsamtök, er gerðust hér árið 1914, þegar stofnað var Eimskipafélag Íslands. Sægur manna, ríkra sem óríkra, af öllum stefnuflokkum um gervallt landið lagði þar

sinn skerf til hlutafjársofnunar, og árið 1915 hafði félagið eignast 2 góð eimskip til flutninga á farmi og mönum, rétt í þeim svifum, er styrjöldin mikla tók að slíta viðskiptasambandi Íslendinga við Bretland og Norðurlönd. Þetta varð beinlínis þá til þess að bjarga Íslendingum frá hungursneyð, því að hin nýju skip Eimskipafélagsins sóttu þá vörur til Vesturheims, unz styrjöldinni lauk. Eimskipafélagið á nú 6 skip í förum og heldur uppi ferðum milli Íslands og Bretlands, Þýskalands, Hollands og Norðurlanda. Samkeppni af hálfu Dana og Norðmanna um siglingar hér við land hefir á síðari árum allmjög þrengt að högum Eimskipafélagsins, því að skip þessara þjóða hafa gengið á fáar úrvalshafnir einungis, en látið Eimskipafélagið um flutninga á örðugari hafnir og smærri og á ýmsan hátt dekrað nú í þessum eignum við menn þeirrar þjóðar, er þeir virtu áður lítils, enda bíta sumir á krókinn. Nú vex þó Eimskipafélaginu ásmegin að nýju, og munu flestir þjóðnýtir Íslendingar láta það mest njóta viðskipta sinna.

Ríkissjóður á strandferðaskipin Esju og Súðina og kostar ferðir þeirra umhverfis landið. Auk þess styrkir hann flóabáta, sem fara áætunarferðir um ákveðin strandlengjusvið hér og þar við landið.

Nokkur flutningaskip eru eign einstakra manna eða félaga. Flytja þau einkum fisk til Spánar og

Ítalíu og síld til Þýskalands og Póllands og eru ekki áætlun bundin.

10. Landbúnaður á erfitt uppdráttar hjá oss að ýmsu leyti. Náttúran er næsta mislynd og áföll algeng af völdum hennar. Vinnukraftur þverrar í landbúnaðarsveitum, því að fólkið hefir streymt til kaupstaða og veiðistöðva. Beitarhúsagöngur leggjast af og fráfærur gerast fátíðar. En túnyrkja eykst mikið og engjabætur nokkuð, enda styður Ræktunarsjóður Íslands, sem er ein af deildum Búnaðarbankans, að þeirri starfsemi með því að veita lán með hagfelldum kjörum. Jarðyrkjutæki og vélar gerast almennari og flýta mjög slíkum athöfnum. Við heyskap er og vélum beitt mjög víða, þar sem landshættir leyfa. Hirðing áburðar fer batnandi, og notkun tilbúins áburðar hefir stórlega aukizt á síðari árum með góðum árangri. Skilningur manna glæðist á því, að öryggi landbúnaðar er mjög undir ræktuðu landi komið. Sala landbúnaðarafurða er tryggara, þótt nú sem stendur þrengi allmjög að íslenskum framleiðsluvörum á erlendum markaði, vegna ýmsra kreppuráðstafana þar. Öryggi í þeim efnum er mjög að þakka skipulagsbundinni afurðasölu og einnig því, að vöruvöndun hefir aukizt stórum. Hafa samvinnufélögin valdið þeim umbótum. Ull og gærur seljast í ýmsar áttir. Saltkjöt fer einkum til Noregs, og þrengist þó markaður þar allmjög fyrir þessa vöru.

En freðkjöt flyzt til Bretlands og lítilsháttar til fleiri landa. Frystihúsum með nýtizku vélum hefir mjög fjölgað á fám árum. — Smjör og tólgr eru nú að mestu notuð innanlands. — Mjólkursamlög í stórum stíl hafa stofnuð verið á ýmsum stöðum á landinu hin síðari ár. Eiga þau mjólkururiðjustöðvar, sem vinna úr mjólkinni smjör og osta. Vörur þessar seljast að mestu innanlands.

Húakynni til sveita hafa víða mjög batnað á seinni tímum. Lengi voru húsabætur skipulagslaust fálms. En nú hefir skipulag verið sett um framkvæmdir þessar, steinsteypuhús eru víða byggð og hagkvæm og ódýr lán veitt til húsagerðar, enda eru slíkar húsabætur háðar fyrirmælum og eftirliti trúnaðarmanna ríkisins. Ný og endurbætt ábúðarlög hafa lagt húsagerð á herðar jarðeiganda. Við það batnar mjög aðstaða leiguliða.

Félög eru hér ýms til búnaðarþrifa: Búnaðarfélag Íslands, Ræktunarfélag Norðurlands, Búnaðarsamb. Vestfjarða og Búnaðarsamband Austfjarða veita bændum leiðbeiningar og stuðning á ýmsan hátt, einkum með því að útvega þeim hagfelld tæki og með því að senda ráðunauta víðsvegar um landið til hjálpar og úrræða í umbótamálum. Auk þess starfa að félagslegum átökum í þessum efnum búnaðarfélög í sveitum og búnaðarsambönd í sýslum.

Mislynd veðráttu og fódurskortur hefir oft

sorfið mjög að búnaði þessa lands, og það svo, að fjárfellir varð löngum í ýmsum byggðum. Þetta gerist fátítt nú. En landbúnaðinn skortir enn nægilegt öryggi að því er snertir fódurbirgðir búpenings. Landbúnaði vorum verða æ búin áföll og tjón, meðan fénaði verður ekki að fullu tryggt nægilegt fódur hverju sem viðrar. Þetta mundi naumanst unnt að gera nema með föstu, ákveðnu almennu skipulagi. Aðaltryggingin þyrfti að verða heyfirningar bænda sjálfra. Reynsla allra alda hefir sýnt, að fyrningabændur stóðust harðæri og gerðust oft bjargvættir annarra manna. Jafnframt þyrfti að tryggja búpeningi kornfóður og sjófangsfóður (sild, síldarmjöl, karfamjöl, tros) á svo ódýran hátt, sem unnt mætti verða. Að vísu eru til allviða fódurbirgðafélög eða samtök til almennrar samhjálpar og trygginga í þesum eignum. Og frá síldarbræðslustöðvum ríkisins gerist nú auðveldara að fá síldarmjöl til skepnufóðurs. En almennt skipulag í þessum málum fyrir bændalýð allan vantar enn.

11. Sjávarútvegur hefir aukizt stórkostlega á seinni áratugum, einkum þó síðan um aldamót. Skömmu eftir þau komu hingað mótorbátar, og togaraútgerð hófst. Svo hafa smám saman bætzt við mótorskip til síldveiða og línuveiða. Langmestur hluti af útflutningsvörum Íslendinga eru sjávarafurðir (saltfisk-

ur, lýsi, hrogn, síld, síldarlýsi, síldarmjöl, beinamjöl og freðfiskur og ísvarinn fiskur). Á mótorbátum mótorskipum og eimskipum tekst nú að sækja aflaföng til djúpmiða, sem áður var ókleift á smáfleytum. Talið er, að á íslenskum togurum séu mestir aflamenn og harðfengastir í heimi, enda er útivist til veiða langt til hafs þekkraun hin mesta, einkum um hávetur.

Verkun á saltfiski er orðin svo góð hér, að íslenskur saltfiskur er beztur talinn og því að jafnaði í herra verði en fiskur annarra þjóða. Nú er í byrjun herðing fiskjar til útflutnings.

Síld er mest veidd í herpinætur og reknet. Mikið af henni er unnið til útflutnings á síldarbræðslustöðvum, en sumt er saltað í tunnur og selt í útlöndum til manneldis. Til síldveiða þarf mikið rekstrarfé, og reynast þær stundum hættutafli, ef illa gengur. Síldveiðar eru sóttar af miklu kappi, af því að gróðavon er þar svo mikil. En þær hafa oft valdið skaðlegum ruglingi og stökkbreytingum á kaupum manna og gert marga fráhverfa nýtni og smámunavinnu. Á sviði þorskveiðanna er gangurinn jafnari í þessum efnum. — Sjávarútvegur er þjóðinni geysileg tekjulind, veitir múg manna atvinnu, bæði á sjó og landi og veltir í skaut sumra manna álitlegum gróða, þegar vel gengur. En stopull er sjávargróði, og tapast stundum skjótt mikill arður, þegar afli bregzt. Þar hefir líka löngum háð verið hlífðarlaus samkeppni. En nú hafa sjávar-

aflamenn og löggjafar komið á nokkru skipulagi í þessum efnum (fisksölusamlag, síldarsölusamlag, eftirlit með útflutningi).

Fiskifélag Íslands er samtök manna um allt land til umbóta og leiðbeininga í fiskveiðamálum. Skiptist það í deildir víðsvegar um landið. — Fiskveiðasjóður styður menn til bátakaupa. Er nú í ráði að efla nokkuð sjóð þennan, og mun honum ætlað í framtíð að verða banki í þarfir smáútgerðar.

Slysfarir á sjó eru miklar hér við land. Fyrir fáum árum var stofnað Slysa varnarsfélag Íslands, sem starfar í deildum víðsvegar um land. Vinnur félagið kappsamlega að því, að koma upp björgunartækjum á ýmsum stöðum og að fjársöfnun til þess að landsmenn eignist björgunarskútur, sem eiga að annast hjálp og björgun á vissum veiðisvæðum. Hefir félagsskapur þessi þegar unnið hin merkustu afrek í björgunarmálum, þótt ungur sé.

12. Iðnaður í smærra stíl fer nú mjög vaxandi hér á landi, en stóriðja er engin nema síldarbræðsla. Smjörlíkisgerð er nú víða um land. Tóvinnusmiðjur eru á Akureyri og Álafossi í Mosfellssveit og kembivélar í Húsavík. Þó er megin íslenzkar ullar flutt óunnin úr landi. Tóvinna á heimilum, sem mjög hafði þverrað um skeið, er að aukast aftur, og nú eru

viða notaðar spunavélar. En betur má í þessum efnum. Gnægð vatnsafls er hér á landi, og mætti viða nota það afl í þarfir heimilisiðju. — Viða eru komnar upp rafmagnsstöðvar til lýsingar og hitunar í bæjum, kaupúnum og á sveitabæjum. Mönnum þarf að lærast að nota rafmagn til heimilisiðju. Með því skapast aukin atvinna og framleiðsla, og mun hún reynast heillavænleg til persónuþroska og þjóðþrifa um leið. Stóriðja er vafasamari til þrífnaðar, og þyrfti þá, ef vel ætti að takast, að vera í höndum Íslendinga einna og rekin með innlendu fé. En þjóðarauður Íslendinga, sem ekki telja meira en 112 þúsundir manna, er næsta lítill í hlutfalli við auðlegð stórþjóða, og fjármagn hér svo lítið, að eigi mundi það eitt saman geta hrundið af stað stóriðju og annast rekstur hennar. Vilja því sumir hleypa erlendu fjármagni inn í landið til slíkra framkvæmda, svo sem til virkjunar fossa og stóriðju í sambandi við hana. En erlenda fjármagnid heimtar jafnan sérleyfi og ýms einkaréttindi. Jafnvel þótt vel sýnist um hnútana búið í þeim málum af hálfu löggjafarvaldsins til þess að tryggja rétt vörn, getur hann orðið næsta lítill í reyndinni. Dæmi sögunnar um þetta eru deginum ljósari. Smáþjóð, sem réttir auðvaldi stórþjóðar litlafingur, missir brátt alla höndina í járngreip þess. Sjálfstæði þjóðarinnar, fjöregg hennar, er í hættu.

lingat.

13. Viðskiptaþjóðir Íslendinga eru einkum, Bretar, Norðmenn, Svíar, Danir, Þjóðverjar, Pólverjar, Hollendingar, Spánverjar, Portúgalar og Ítalir. Saltfiskur vor er einkum seldur á Spáni, Portúgal og Ítalíu, saltkjöt í Noregi, freðkjöt og freðfiskur á Bretlandi (nýr fiskur einnig til Þýskalands), síld í Noregi, Svíþjóð, Póllandi og Þýskalandi, og gærur, ull, æðardúnn og lýsi víða um lönd, svo sem áður er sagt. Innfluttar vörur koma einkum frá Bretlandi og Norðurlöndum og allmikið frá Þýskalandi. Þá kemur hingað mikið af salti frá Spáni. Skemmst er leið til viðskiptaþjóðar, þar sem Bretar eru. Er því eðllegt, að mikil kaup séu gerð þar, einkum á framleiðslu sjálfra þeirra (kol, vefnaðarvörur, stálvörur) og amerískum vörum (hveiti, steinolía), og sýnist kynlegt að sækja slíkar vörur til Danmerkur, eins og sumir gera. Timbur er sótt til Noregs og Svíþjóðar og sement til Noregs og Danmerkur.

14. Landsnotaréttur manna, eða hin frumlegu upptök aðstöðu manna til náttúrugæðanna og athafna þeirra yfirleitt bæði á landi og sjó er með ýmsum hætti á landi hér og einkum á þessa leið: 1. Ábúðarréttur á jörð. 2. Grasbýlisréttur og réttur til ræktunarlands. 3. Grunnlóðaréttur húsa og mannvirkja. 4. Verzlunarlóðaréttur. 5. Réttur til þess að leggja

sjávarafla á land og bjarga strandmunum.

Ábúðarréttur á jörð er tvenns konar: eignarréttur á landi og afnotum þess og leiguliðarréttur. Sjálfseignarbóndi kallast sá maður, sem á sjálfur ábýlisjörð sína og notar land hennar og náttúrugæði að eigin vild. Eign á landi gengur að erfðum sem önnur eign og er háð sömu meðferð sem aðrar eignir manna. Leiguliði kallast sá maður, sem býr á jarðeign annars manns (eða stofnunar), og getur jarðeigandi, sem þá kallast að jafnaði landsdrottinn, verið einstaklingur, stofnun, sveitarfélag eða ríki. Leiguliði greiðir landskuld fyrir afnot lands og jarðarhúsa, en svo nefnast þau hús, sem landsdrottinn á sjálfur á jörðinni. Með nýsettum ábúðarlögum leggst húsaskylda alveg á landsdrottin. Landskuld er árlegt gjald, svo sem um semur, og er oftast litið svo á, að hún sé vextir af verði lands og húsa. Á herðum landseta hvílir viðhaldsskylda jarðarhúsa, en þó ekki endurbygging þeirra. Samningur um leigu á jörð kallast byggingarbréf. — Með aðstoð valdstjórnar er hægt að bera leiguliða út af jörð, þótt ábúðartíminn sé eigi liðinn, ef hann hefir freklega brotið ákvæði byggingarbréfs, og einkum ef hann hefir unnið jörðinni skaða með beinum skemmdum eða vanhirðu. — Leigujarðir einstakra manna hafa venjulega verið leigðar til fárra ára. Með

Því skipulagi er leiguliði sviftur hvötinni til jarðabóta, þegar sýnt er, að hann fær eigi að njóta þeirra nema skamma stund og fær eigi endurgoldið við fráför jarðar nema nokkurn hluta þess fjár, er hann hafði fest þar í jarðabótum. Þó tryggja ábúðarlögin nýju leiguliða betur framvegis í þessum efnum. — Hinsvegar er lífstíðar-ábúð jafnan á ríkisjörðum.

Ríkisjarðir eru þær jarðir, er konungsjarðir nefndust fyrrum og svo kirkjujarðir. Þessum jörðum hefir nú um hrið fækkað stöðugt, og hafa æ fleiri þeirra komizt í einstakra manna hendur. Sú stefna hefir mjög ríkt meðal bænda á seinni tímum, að auka beri sjálfseignarábúð í landinu. Með þeirri skipun var það talið að einkaframtak manna nyti sín bezt til allskonar jarðabóta bæði um ræktun og húsagerð. Með því átti að vaxa þróun og þroski landbúnaðar og áthagaást manna að glæðast. Þess vegna tóku leiguliðar að leita kaupa á ábýlisjörðum sínum, og var einkum leitað á, þar sem ríkisjarðir voru, enda lét Alþingi og umboðsvald oftast að óskum manna. Til þess að greiða kaupverð jarðanna urðu kaupendur að taka lán. Sumt af því fé hefir fengizt í Veðdeild Landsbankans, Ræktunarsjóði og Kirkjujarðasjóði með all-hagfelldum kjörum. En mikinn hluta kaupverðs varð að fá á annan hátt, og jafnan með þungum vöxtum og háum afborgunum. Afleiðingin hefir orðið sú, að vextir og afborganir nema drjúgum meira fé, en landskuld var af

jörðinni. Og þessar byrðar valda því, að hendur félítilla manna eru bundnar til nauðsynlegra at-
hafna í jarðabótum og húsagerð. Fylgismenn rík-
is jarðasölunnar benda að vísu á þau sannindi,
að með greiðslu vaxta og afborgana séu bændur
smámsaman að þokast að því marki, að jarðirn-
ar verði þeim hrein eign, og þeir halda því
fram, að með slíkri sjálfseignarábúð sé stefnt að
erfðaábúð í landinu. En reynslan sýnir
viða aðra niðurstöðu og næsta raunalega, og
skal hér tekið eitt dæmi af mörgum: Ungur leigu-
liði kaupir ábýlisjörð sína. Langa ævi stritast
hann áfram með byrði kaupsins á herðum, unz
greiðslunni er á endanum lokið, og jörðin er eign
hans. Arfleifð hans skiptist milli margra barna
hans og þar með jörðin. Ekkert þeirra vill eða
treystist til að kaupa erfðahluta hinna í jörðinni
og stofna á henni sjálfseignarábúð. Niðurstaðan
verður sú, að á jörðina flyzt leiguliði, jörðin
kemst í leiguábúð þegar í fyrsta ættlið. Í á-
búðarlöggjöf vorri og skipulagi er engin trygging
fyrir því, að eigi fari á þessa leið, enda er vafa-
samt, að staðhættir vorir og ástæður þyldu það
skipulag, sem næði að tryggja erfðaábúð í land-
inu. Fylgismenn sjálfseignarábúðar halda því að
vísu fram, að vel megi takast að skapa slíkt skipu-
lag, og nú sem stendur skerst allmjög í odda um
þessi mál á Alþingi. Aðrir halda því fram, að
betur mundi skipast, ef jarðeignir allar væru rík-
iseign. Þá yrði hverjum leiguliða tryggt lífstíðar-

ábúð, og væri jafnframt innan handar að veita erfðaábúðarrétt á jörðinni. Sæti bóndinn þá í raun og veru eins og á sjálfs síns eign með þeirri kvöð að gjalda landskuld sem vexti af þeim höfuðstól, er felst í jörðinni, er honum var í hendur fenginn. Slíkur bóndi ætti því að hafa fullbrýna hvöt til þarflegra athafna á jörðinni, segja þessir menn. Árangurinn af athöfnum hans félli honum sjálfum í skaut og niðjum hans.

Grasbýli er hægt að stofna og taka land til ræktunar, þótt ábúð fylgi eigi, í landeign þeirra jarða, sem landrými hafa nóg, og er skylt að lögum að láta land af hendi til slíkra nota, þegar svo stendur á. En gjalda verður landeiganda leigu fyrir land það, sem tekið er til ræktunar-nota á þennan hátt. Slík ræktunarstarfsemi er nú orðin mjög almenn umhverfis kaupún og bæi landsins, þar sem skilyrði eru í þeim efnum. Eru lönd þessi ýmist leigð eftir tímabundnum samningi (t. d. 50 til 75 ár), eða með erfðafesturétti. Viðast eru lönd þessi aðeins leigð til ræktunar-nota. Við hefir þó borið, að ræktunarlönd hafa afhent verið með ótakmörkuðum réttindum og orðið handhafa síðar væn féþúfa með þeim hætti að selja þau út sem grunnlóðir, þegar byggjast fór um þær stöðvar. — Mjög er að því stefnt á seinni árum, að bæir og kaupún eignist lönd þau, er þau standa á og umhverfis liggja, svo að arður landsins gangi í almenningsþarfir, en lendi ekki á höndum gróðabrallsmanna.

Grunnlóðir eru smærri eða stærri skákir lands, sem leigðar eru undir hús og mannvirki og umhverfis þau. Á grunnlóð er jafnan erfðafesturéttur (ekki tímabundinn réttur). Sumstaðar eru þó grunnlóðir seldar.

Verzlunarlóðir við löggiltar hafnir er að lögum skylt að láta af hendi, þegar um er beðið, og skulu þær svo haganlega settar, sem ástæður leyfa. Á verzlunarlóð eru hús og mannvirki reist, eins og á hverri annari grunnlóð, og á henni fara fram að öðru leyti ýmsar athafnir í þarfir verzlunarinnar. Leiga fyrir verzlunarlóð greiðist landeiganda.

Rétt hafa menn almennt til að leggja á land sjávarafila og strandmuni. En þess verður að gæta að skerða sem minnst með þeim athöfnum lögverndaðan rétt annarra manna á staðnum og að hæfilegt endurgjald komi fyrir notin.

Afnot lands í einhverri mynd veita mönnum skilyrði til þess að opna nægtabúr náttúrunnar og knýja fram úr skauti hennar þau gæði, sem mannlífið þarfnast. Þetta gildir jafnt um þær athafnir, sem fara fram á sjónum. Allar þarfnast þær aðstöðu við land eða á landi. Kapphlaup um þessa aðstöðu verður löngum taumlaust og án skipulags um víða veröld. Þessvegna er það skoðun margra nú, og eftir því meir sem árin líða, að eignarréttur á landi ætti allur að vera í höndum þjóðfélagsins og deilda þess.

15. Náttúrugæði Íslands telja sumir menn fábreytt og smámuni eina. En þetta er mjög á annan veg. Ísland er að miklu leyti ónumið land enn í dag. Víðlendi mikil við sjó og uppi í sveitum bíða þess, að þau verði tekin til ræktunar. Í afréttum eru kjarngóð beitolönd. Þar gengur sauðfé frjálst á sumrum og fitnar að jafnaði meir en gerist í öðrum löndum. Umhverfis landið eru einhver hin fiskisælustu mið í heimi. Þorskur veiðist þar einhvers staðar á öllum tímum árs og á sumrum er oftast gnægð síldar. Ár og lækir falla um landið með hrynjandi fossura. Í þeim býr afl, sem breytt í rafmagn getur tendrað ljós, gefið hita og skapað nýja heimilisiðju um flestar sveitir landsins. Fróðum mönnum telst svo til, að af landbúnaði einum saman gæti lifað hér full miljón manna, þegar þau lönd eru ræktuð, sem bíða lítt gróin. Meðan landið er ekki fullnumið land, er Ísland »farsælda frón« frá hendi náttúrunnar. Viðfangsefni bíða dugandi manna í öllum áttum, og enginn þarf að flýja land nú í þeirri svikulu von, að hvervetna sé betra og vænna til þrifa annars staðar. Og meðan svo er, þurfa landsmenn ekki að skapa sér til uppeldis neina gerfiiðju í andstöðu við náttúrlegt, einfalt og farsælt líf.

16. Horfur um framtíðarhag þjóðar vorrar virðast góðar, ef rétt er stefnt og orku er beitt vel og viturlega. En vandi er henni búinn á ýms-

an hátt. Hún er smáþjóð, og fullveldið íslenzka ennþá sem barn að þroska. Jafnframt líta stærri og auðugri þjóðir girndarauga til náttúrugæða vorra, einkum í djúpi hafsins, og reyna með ýms-um brögðum að ná aðstöðu til þeirra. Slík brögð birtast stundum í gervi höfðingslundar og sam-úðar með oss smælingjum (samkeppni við Eim-skipafélagið, stóriðjutilboð). Þar skiptir miklu, að Íslendingar standi vel og trúlega á verði til verndar efnalegu og andlegu sjálfstæði sínu. Oss er varla nokkur hættu búin af erlendu valdráni. Naumast fer nokkur þjóð að beita oss sýnilegu of-beldi, t. d. með hernaði. En á sviði viðskiptalífsins og í sjálfum oss felst hættan. En þessi hættu hverfur sem þoka fyrir sól, ef vér hugsum rétt og breyt-um rétt. Til þess að svo megi verða, þarf þróun-arstarf að gerast í vorri eigin sál. Vér þurfum að læra að skilja aðstöðu vora til lífsins, þ. e. hver til annars og til náttúrunnar. Oss þarf að skiljast, að vér erum samferðamenn, en ekki keppinautar, að vér eigum allir samleið, að einu og sama marki: heilbrigðu og farsælu lífi. Vér náum ekki markinu, ef líf vort gengur í gagn-kvæma stjökun og hrindingar. En þangað náum vér, ef vér ræktum vörn innra mann, öllum með oss þann skilning, að starfið er blessun en ekki bölg, og höldumst í hendur með vitund þess, er skilur afl einingarinnar. Þá fleytist oss yfir brim og boða. Og þá getum vér sagt með heilbrigðum

metnaði: Íslendingar verða um allan aldur fullvalda þjóð.

VIII. kafli. — Yfirlit.

1. Einstaklingurinn gæðist lífi samkvæmt dularráðum tilverunnar og fæðist inn í þennan heim sem ómálga barn. Á örmum móður og föður eða annarra vandamanna hvílir hann um sinn, unz honum vaxa persónuleg bjargráð og þroski. Þá tekur hann að nota hendur og fætur, og er þó ósjálfbjarga lengi. Meðan svo er, annast heimilið þarfir hans. Litla anganum eru um megn að fremja þau störf, sem lífið þarfnast. En eðlisgróin þörf hans til starfa birtist í ærslum hans og leikjum og bendir á, að vinnan er blessun í sjálfu sér, jafnvel án tillits til launa.

2. Uppeldi er ræktun og þróun sálar og líkama. Þegar barnið kemst vel á legg, annast bæði heimili og skóli uppeldi þess. Miklu skiptir, að vel takist það ræktunarstarf. Áttu þar, æskumaður, ekki sitthvað að þakka?

3. Einstaklingurinn verður sjálfráða og tekur að vinna fyrir sér eftir eigin vali. Í mörgu er hann óreyndur enn, og vera má, að misjafnt sé að honum búið af annara hálfu. En lögin vernda hann á ýmsan hátt sem hjú. Áttu þar, æskumaður, nokkuð að þakka?

4. Einstaklingurinn verður lögráða og hefir þá, ef fullvita er, bæði ráð yfir vinnu sinni og fjármunum. En hagsmunir hans geta verið í hættu að ýmsu leyti. Lög og réttarfar afstýra þeirri hættu, eða knýja fram bætur fyrir unnið tjón. Áttu þar, æskumaður, nokkuð að þakka?

5. Sveitarmálum er skipað svo sem bezt verður vitað og efni leyfa til hagsmuna þeim, er atvinnu stundar og lifa þar lífi sínu. Þar öðlast menn almenn þegnréttindi og fara að neyta þeirra í þarfir sveitar og þarfir lýðs og lands á beinan og óbeinan hátt. Þar gerast vegir, ýmsar umbætur, þar er annast um fræðslu barna og víða um fræðslu unglinga, og þar fer fram skipuleg samvinna í þeim málum, þar sem einstaklingnum er um megn að bjargast (t. d. fjallskil). Hefir þú, borgari, þar nokkuð að þakka?

6. Löggjafarvaldið setur lög til þess að tryggja hagsmunum manna frá vöggju til grafar, til þess að varðveita réttindi vor út á við, og til þess að stuðla að skipulegu gróandi samlífi á öllum stigum aldurs og stétta. Hefir þú, borgari, þar nokkuð að þakka?

7. Umboðsvaldið er gefið oss til þess að framkvæma lögin. Kirkjumálin eru í skipulegu formi. Presturinn hefir aðstöðu til þess að vera andlegur leiðtogi og huggari og græðari harma og meina.

Skólafræðsla er mikil í landi hér og fer batnandi með vaxandi reynslu og þroska. Læknaskipun er góð, og flestum er nú sæmilega auðvelt að ná læknisfundi. Dómstólar og réttarfar er oss gefið til úrskurðar, þegar ágreiningur ris og til heftingar á þeim, er uppreisn gera gegn lögum og skipulagi. Póstferðir, samgöngur og símar aukast hraðfara og verða öllum til hagsmuna og menningarþrifa. Loks vinna ýms félög til þjóðþrifa að meira eða minna leyti studd af ríkisfé. Allt þetta miðar að því að tryggja einstaklingunum líf og lán. Hefir þú, borgari, þar nokkuð að þakka?

8. Þjóðfélagið styður að því eftir föngum, að atvinnuvegir manna nái sem mestum þrífnaði. Athafnalífið fæðir þá og klæðir, veitir þeim skilyrði til mennta og til þess að öðlast hollar og háleitar nautnir, sem verða í lífi þeirra ylstraumar og yngimagn. Og íslensk náttúra, með háfjöll og hvítskæran foss, blá heiðavötn, blikandi haf, blaktandi gróður á túnnum og engjum í mildum sumarblæ, norðurljós og stjörnudýrð, hryðjur, hriðar og hafstorma og hættur á sjó og landi, — allt þetta mótar þjóðarsálina og stælir lífsþróttinn. Áttu hér, Íslendingur, nokkuð að þakka?

9. Þú munt viðurkenna, æskumaður og borgari, að hér sé mikið að þakka. En til þess að skipulagið starfi sem bezt í þjónustu láns og lífs þarftu að vita, hvaða ábyrgð og hvaða vandi hvílir þér

á herðum. Ísland er enn að miklu leyti ónumið land, og ærin verkefni eru þar fyrir höndum. En mundu það, æskumaður, að fyrst og fremst af öllu þarftu að rækta sjálfan þig og efla skapgerð þína í þjónustu nýtra verka. Þá er ný landnámsöld í vændum.

EFNISYFIRLIT.

	Bls.
Formáli	3
Inngangur.	
1. Þjóðskipulagsfræði	5
2. Þjóðfélag	6
I. kafli. — Einstaklingurinn.	
1. Einvera	7
2. Skipun samfélags	8
3. Persónuréttur	9
II. kafli. — Heimilið.	
1. Heimilismörkin	11
2. Hjúskapur	12
3. Foreldrar og börn	14
4. Hjú	17
5. Heimilið sem undirstaða þjóðlífs	19
6. Húsráðandi	20
7. Lausamenn	20
8. Lögheimili	21
9. Lögræði	21
III. kafli. — Sveitarstjórn og sýslustjórn.	
1. Deildir þjóðfélags	22
2. Málefni sveita	22
3. Kosningarréttur í sveitamálum	23
4. Sveit að lagamerkingu	23
5. Valdsvið sveitarstjórna	28
6. Þurfamannaframfæri	28
7. Fjallskil	30
8. Refaveiðar	31
9. Hreppvegir	31
10. Umsjón á eignum sveita	31
11. Fjárhald sveita	32
12. Sýslunefnd	34
13. Yfirstjórn sveitarmála	35

IV. kafli. — Löggjöf og ríkisstjórn.

1. Stjórnarskipun Íslands	35
2. Aðiljar löggjafarvaldsins	36
3. Konungur	36
4. Alþingi	37
5. Kosningarréttur og kjörgengi	38
6. Kjördæmaskipun	38
7. Kjörskrár til alþingiskosninga	40
8. Þingmannaefni	40
9. Alþingiskosningar	40
10. Þinghelgi	42
11. Meðferð löggjafarmála á Alþingi	43
12. Þingræði	45
13. Ráðherrar	47

V. kafli. — Umboðsstjórnin.

1. Framkvæmdarvaldið	48
2. Rekstur ríkisbúsins	48
3. Útgjöld í þarfir einstaklinga	49
4. Útgjöld í þarfir þjóðfélagsdeilda	50
5. Útgjöld í þarfir þjóðfélagsheildar	50
6. Tekjur ríkissjóðs	51
7. Beinir skattar	51
8. Tollar	53
9. Lántökur	54
10. Menntamál	54
11. Kirkjumál	63
12. Heilbrigðismál	68
13. Póstmal og samgöngur	72
14. Umboðsstörf sýslumanna	80

VI. kafli. — Réttarfar og dómgæzla.

1. Mál	81
2. Lög	81
3. Viðurlög brota og tegundir mála	81
4. Dómstólar	83
5. Meðferð afbrotamanna	85

	Bls.
6. Sýslumenn	86
7. Löghald og lögbann	88
8. Lögtak	88
9. Lögregluskipun	89
10. Hreppstjórar	90
VII. kafli. — Þjóðarhagir.	
1. Grundvöllur atvinnulífs	90
2. Atvinnufrelsi	91
3. Form athafnalífs. Þjóðmálaflokkar	92
4. Verzlunarréttur	98
5. Kaupmannaverzlun	98
6. Kaupfélög	99
7. Peningar	102
8. Bankar og sparisjóðir	103
9. Siglingar	106
10. Landbúnaður	108
11. Sjávarútvegur	110
12. Iðnaður	112
13. Viðskiptaþjóðir Íslendinga	114
14. Landsnotaréttur	114
15. Náttúrugæði Íslands	120
16. Horfur	120
VIII. kafli. — Yfirlit.	
1. Einstaklingurinn	122
2. Uppeldi og ræktun	122
3. Sjálfræði	122
4. Aðstaða lögráða manns	123
5. Skipun sveitarmála	123
6. Lagasetning	123
7. Framkvæmd laga	123
8. Stuðningur þjóðfélagsins	124
9. Viðurkenning og ábyrgð æskumanns	124

